

ГОСПОДАРСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Конспект лекцій

Селезень С.В., Єрофєєнко Л.В.

ВСТУП

В умовах реформування економіки в напрямі ринкового ведення господарства зростає роль господарського законодавства, що регулює відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності. Знання норм господарського законодавства має велике значення для фахівців у галузі економіки, оскільки економічні відносини значною мірою регулюються саме нормами господарського права.

Питання розвитку господарського права України як самостійної галузі було проблематичним до прийняття Господарського кодексу. На сучасному етапі відносини в сфері господарювання регулюються значною кількістю нормативно-правових актів. Однак, не всі ці акти адекватно пристосовані до умов ринкової економіки. Із введенням в дію Господарського кодексу України з 1 січня 2004 р., внесенням змін чи скасуванням тих чи інших законодавчих актів, розробкою нових нормативно-правових актів система господарського законодавства набуде більш визначеного та довершеного вигляду, що дозволить ефективніше здійснювати правове регулювання економіки. У зв'язку з цим підвищуються вимоги до майбутніх фахівців-економістів щодо знань основ господарського законодавства та навичок їх застосування у повсякденній господарській практиці.

Знання основних норм господарського законодавства є важливою передумовою прийняття правильних рішень у сфері управління, організації виробництва та реалізації продукції. Тому метою даної роботи є формування у студентів послідовної системи знань у сфері правового регулювання господарських відносин. І це є важливим, оскільки від методів правового регулювання господарської діяльності і дотримання на практиці господарських правових норм багато в чому залежить ефективність національного виробництва.

У конспекті лекцій прокоментовані основні положення Господарського кодексу України, Господарського процесуального кодексу України, законів “Про власність”, “Про господарські товариства”, “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”, “Про захист економічної конкуренції”, “Про зовнішньоекономічну діяльність”, “Про банки та банківську діяльність”, “Про цінні папери і фондову біржу” та інші.

ТЕМА 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА УКРАЇНИ.

1. ПРЕДМЕТ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА УКРАЇНИ.
2. ГОСПОДАРСЬКІ ПРАВОВІДНОСИНИ, ЇХ ОЗНАКИ ТА ВИДИ.
3. СУБ'ЄКТИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА.
4. ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА СИСТЕМА ГОСПОДАРСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА.

1. Матеріальне виробництво є однією з найскладніших сфер життєдіяльності людини. Саме відносини, що виникають при виробництві і реалізації продукції виробничо-технічного призначення, капітальному будівництві, виконанні науково-технічних та проектно-конструкторських робіт, перевезенні вантажів різними видами транспорту та інших видах господарської діяльності, регулюють господарське право.

Предметом господарського права є господарські відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання.

Господарська діяльність – діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову значеність.

Господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку, є **підприємництвом**, а суб'єкти підприємництва – підприємцями.

Господарська діяльність може здійснюватись і без мети одержання прибутку (**некомерційна** господарська діяльність).

Діяльність негосподарюючих суб'єктів, спрямована на створення і підтримання необхідних матеріально-технічних умов їх функціонування, що здійснюється за участю або без участі суб'єктів господарювання, є господарчим забезпеченням діяльності негосподарюючих суб'єктів.

Сферу господарських відносин становлять господарсько-виробничі, організаційно-господарські та внутрішньогосподарські відносини.

Господарсько-виробничими є майнові та інші відносини, що виникають між суб'єктами господарювання при безпосередньому здійсненні господарської діяльності.

Під *організаційно-господарськими* відносинами маються на увазі відносини, що складаються між суб'єктами господарювання та суб'єктами організаційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю.

Внутрішньогосподарськими є відносини, що складаються між структурними підрозділами суб'єкта господарювання, та відносини суб'єкта господарювання з його структурними підрозділами.

Загальними принципами господарювання в Україні є:

забезпечення економічної багатоманітності та рівний захист державою усіх суб'єктів господарювання;

свобода підприємницької діяльності у межах, визначених законом;

вільний рух капіталів, товарів та послуг на території України;

обмеження державного регулювання економічних процесів у зв'язку з необхідністю забезпечення соціальної спрямованості економіки, добросовісної конкуренції у підприємстві, екологічного захисту населення, захисту прав споживачів та безпеки суспільства і держави;

захист національного товаровиробника;

заборона незаконного втручання органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у господарські відносини.

2. Господарські правовідносини – це вид суспільних відносин, у яких зв'язок між суб'єктами господарювання полягає в їх юридичних правах і обов'язках.

Види господарських правовідносин:

абсолютні речові господарські правовідносини (наявність власності на засоби виробництва у суб'єкта надає йому необхідну господарську самостійність, що робить його незалежним від інших осіб);

абсолютно-відносні речові господарські правовідносини (майно може закріплюватися за суб'єктом по праву повного господарського відання, оперативного управління, оренди, у такому разі він володіє, розпоряджається та використовує майно незалежно від усіх інших, за винятком власника, з яким він перебуває у відносних правовідносинах);

абсолютні господарські правовідносини з ведення власної господарської діяльності (виникають з приводу ведення власної діяльності, при здійсненні якої у межах закону відсутні конкретні зобов'язані особи);

відносні зобов'язальні господарські правовідносини (один учасник має право вимагати від іншого здійснення тих чи інших дій);

немайнові абсолютні господарські правовідносини (виникають з приводу немайнових благ, які використовуються суб'єктами господарювання у процесі діяльності).

Метод господарського права – сукупність способів і прийомів регулюючого впливу норм господарського права на поведінку суб'єктів господарських правовідносин.

Основним, інтегруючим методом господарського права є рівне підпорядкування всіх суб'єктів господарського права суспільному господарському порядку.

Суспільний господарський порядок – це пануючий у суспільстві уклад матеріального виробництва, заснований на положеннях Конституції, нормах права, моральних принципах, ділових правилах і звичаях, схвалених вищою законодавчою владою в стратегічних економічних рішеннях, що забезпечує гармонізацію приватних і публічних інтересів, що створює партнерські і добропорядні взаємини в господарюванні.

3. Суб'єкти господарювання – учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством.

Суб'єктами господарювання є:

1) господарські організації - юридичні особи: державні, комунальні та інші підприємства, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку;

2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці;

3) філії, представництва, інші відокремлені підрозділи господарських організацій (структурні одиниці), утворені ними для здійснення господарської діяльності.

Суб'єкти господарювання реалізують свою господарську компетенцію на основі права власності, права господарського відання, права оперативного управління та права оперативно-господарського використання майна.

Суб'єкти господарювання – господарські організації, які діють на основі права власності, права господарського відання чи оперативного управління, мають статус юридичної особи.

Суб'єкти господарювання – відокремлені підрозділи (структурні одиниці) господарських організацій, які можуть діяти лише на основі права оперативно-господарського використання майна, без статусу юридичної особи.

Господарська правосуб'єктність – це визнана законодавством за суб'єктом господарювання сукупність загальних юридичних можливостей по участі в безпосередній господарській діяльності і керівництві нею.

Ознаки суб'єкта господарського права:

1) визначеність організаційно-правової форми, яку суб'єкт обирає самостійно з числа передбачених законами;

2) майнова відособленість, яка може існувати у різних формах: майно може бути закріплене за суб'єктом господарювання по праву власності, праву повного господарського відання, праву оперативного управління та праву оперативного використання;

3) легітимність існування в якості суб'єкта господарювання (необхідність державної реєстрації встановлюється ст. 58 Господарського кодексу України);

4) наявність господарських прав та обов'язків, що становлять господарську компетенцію;

5) відповідальність за результати господарювання (може виражатися у вигляді: економічної відповідальності за несприятливі результати власної діяльності, оперативно-господарських санкцій, майнової відповідальності).

4. Господарське законодавство можна визначити як систему нормативних актів, які є інституційними джерелами господарського права, тобто законодавство є найважливішим офіційним способом нормативного оформлення права.

Господарське законодавство не вичерпує всього діючого права, бо в системі права входять також інші діючі у суспільстві та державі джерела права. Таким чином, система господарського законодавства включає ту частину системи права, що міститься у законах та інших нормативних актах.

Нормативний акт господарського законодавства – офіційний письмовий документ компетентного органу держави, який є джерелом норм господарського права, тобто встановлює (змінює) або припиняє норми господарського права.

Згідно з юридичною силою господарське законодавство функціонує як вертикальна ієрархічна система нормативних актів:

1) *господарське законодавство*, що ґрунтується на статтях і нормах Конституції України про власність, про підприємництво, про компетенцію вищих органів державної влади (Верховної Ради, Президента, Кабінету Міністрів) у нормативному регулюванні господарської діяльності;

2) *господарські закони*, які можна класифікувати як:

загальні (Закон України “Про власність”, Господарський кодекс, який регулює основні види господарських відносин і договорів);

закони про види і правовий статус господарюючих суб'єктів (закони України “Про господарські товариства”, “Про колективне сільськогосподарське підприємство”, Господарський кодекс України тощо);

закони про окремі види господарської діяльності (Закони України “Про транспорт”, Кодекс торговельного мореплавства, Повітряний кодекс України, Господарський кодекс);

закони про окремі відносини (наприклад, Господарський процесуальний кодекс України).

3) *законодавчі акти*:

а) постанови Верховної Ради України;

б) Декрети Кабінету Міністрів із господарських питань, які приймаються Кабінетом Міністрів України на підставі тимчасових повноважень, делегованих йому Верховною Радою України.

4) *підзаконні нормативні акти*:

а) укази Президента України з господарських питань (“Про державну комісію з цінних паперів та фондового ринку” від 14 лютого 1997 р.);

б) розпорядження Президента України (“Про заходи щодо врегулювання відносин заборгованості підприємств” від 14 травня 1997 р.);

в) постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України з господарських питань, які приймаються відповідно до ст. 117 Конституції України;

г) господарські нормативні акти міністерств, державних комітетів та інших центральних органів виконавчої влади. Ці акти приймаються у вигляді положень, інструкцій, правил тощо, які затверджуються наказами відповідних міністрів. До цієї групи відомчого законодавства належать також акти, прийняті господарськими об'єднаннями (асоціаціями, корпораціями, концернами тощо), та локальні нормативні акти господарюючих суб'єктів;

д) нормативні акти господарського законодавства місцевих рад та місцевих держадміністрацій (нормативні господарські акти територіальної дії).

Основним галузевим кодифікованим актом господарського законодавства є Господарський кодекс України, який закріплює єдність предмета, загальні принципи та напрями господарсько-правового регулювання, тобто є системоутворюючим актом. Проте наявність кодексу не виключає необхідності подальшої систематизації господарського законодавства, оскільки у кодексі відображені лише загальні положення, які потребують конкретизації та деталізації предметного регулювання.

Структурними підрозділами системи господарського законодавства є окремі законодавчі (нормативні) інститути. *Інститут* являє собою групу (підсистему) нормативних актів, предметом яких є комплекс однорідних відносин чи вид діяльності.

Систему господарського законодавства становлять:

1. Законодавчий інститут суб'єктів господарювання (розділ II Господарського кодексу “Суб'єкти господарювання” визначає види та правове становище суб'єктів господарювання, порядок їх створення та державної реєстрації, порядок припинення діяльності та ліквідації. Деталізація правового становища окремих видів суб'єктів господарювання знаходить відображення, наприклад, у законах України “Про господарські товариства”, “Про селянське (фермерське) господарство” та ін.).

2. Інститут майнових основ господарювання (розділ III Господарського кодексу “Майнові основи господарювання” визначає загальні засади правового режиму майна суб'єктів господарювання; конкретизація цих положень міститься, наприклад, у законах України “Про приватизацію державного майна”, “Про оренду державного й комунального майна” тощо).

3. Інститут господарського договірної права. Діюча система законодавства про договірне господарське право ґрунтується на кодифікованих законах і нормативних актах про окремі види договорів. Кодифіковані акти – це: Господарський кодекс України, що містить норми про зобов'язальне право, окремі види зобов'язань, відповідальність за порушення зобов'язань, порядок укладання, внесення змін та розірвання господарських договорів, окремі види господарських договорів; Господарський процесуальний кодекс України, що встановлює загальний порядок урегулювання розбіжностей і спорів при укладанні, зміні та розірванні господарських договорів. Прикладом законів про окремі види договорів можуть бути закони України “Про лізинг”, “Про концесії”, “Про інвестиційну діяльність” та ін.

4. Інститут обмеження монополізму та захисту суб'єктів господарювання й споживачів від недобросовісної конкуренції (гл. 3 Господарського кодексу України, закони “Про захист економічної конкуренції”, “Про Антимонопольний комітет України”, “Про захист від недобросовісної конкуренції” та ін.).

5. Інститут правового регулювання господарсько-торговельної діяльності, який включає в себе Господарський кодекс України в тій частині, що регулює відносини щодо поставки, контрактації сільськогосподарської продукції, енергопостачання, біржової торгівлі, оренди та лізингу, закони України “Про товарну біржу”, “Про лізинг” та ін.

6. Інститут правового регулювання фінансової діяльності ґрунтується на Господарському кодексі України, а також на законах України “Про національний банк України”, “Про банки і банківську діяльність”, “Про цінні папери і фондову біржу”, “Про страхування” тощо.

7. Інститут зовнішньоекономічної діяльності, діяльність якого регулюється VII розділом Господарського кодексу України “Зовнішньоекономічна діяльність”, а також законами України “Про зовнішньоекономічну діяльність”, “Про режим іноземного інвестування” тощо.

Контрольні запитання до теми № 1

1. Які суспільні відносини виступають предметом господарського права?
2. Як співвідносяться поняття "господарська діяльність" та "підприємницька діяльність"?
3. Що таке господарські правовідносини? Назвіть їх види.
4. Які основні принципи господарювання в Україні?

5. Що означає метод господарського права?
6. Охарактеризуйте види суб'єктів господарювання.
7. Які ознаки властиві суб'єкту господарювання?
8. У чому полягає різниця між поняттями "господарське право" та "господарське законодавство"?
9. Розкрийте суть класифікації господарських нормативних актів за юридичною силою.
10. Які інститути утворюють систему господарського законодавства?

ТЕМА 2. ПОНЯТТЯ ТА ПРИНЦИПИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.

- 1. ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ПІДПРИЄМНИЦТВА.**
- 2. УМОВИ ЗДІЙСНЕННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.**
- 3. ДЕРЖАВНА РЕЄСТРАЦІЯ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.**

1. Статтею 42 Господарського кодексу України *підприємництво* визначене як самостійна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Принципи підприємницької діяльності:

- а) вільний вибір видів підприємницької діяльності;
- в) самостійне формування програми діяльності та вибір постачальників і споживачів виготовленої продукції, залучення матеріально-технічних, фінансо-

вих та інших видів ресурсів, використання яких не обмежене законом, встановлення цін на продукцію та послуги відповідно до закону;

г) вільний найм працівників;

д) комерційного розрахунку та власного комерційного ризику;

е) вільне розпорядження прибутком, що залишається після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом;

є) самостійного здійснення підприємцем зовнішньоекономічної діяльності, використання підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд.

Підприємництво в Україні здійснюється в будь-яких організаційних формах, передбачених законом, на вибір підприємця.

Відповідно до ст. 42 Конституції України кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Здійснення підприємницької діяльності забороняється органам державної влади та органам місцевого самоврядування.

Крім обмеження суб'єктивного складу підприємництва законодавством України встановлено певні обмеження, які стосуються здійснення окремих видів підприємницької діяльності:

1. Відповідно ст. 4 Закону України “Про підприємництво” деякі види підприємництва мають право здійснювати лише певні суб'єкти (так, діяльність, пов'язана з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, виготовленням і реалізацією військової зброї та боєприпасів до неї, вибухових речовин, видобуванням бурштину, охороною окремих особливо важливих об'єктів права державної власності, а також діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних, судово-психіатричних експертиз та розробкою, випробуванням, виробництвом та експлуатацією ракет-носіїв, у тому числі з їх космічними запусками з будь-якою метою, може здійснюватися тільки державними підприємствами та організаціями, а проведення ломбардних операцій – також і повними товариствами); та ін.

2. Заборона здійснювати окремі види діяльності без спеціального дозволу (ліцензії).

2. Ліцензія – документ державного зразка, який засвідчує право суб'єкта господарювання–ліцензіата – на ведення зазначеного в ньому виду господарсь-

кої діяльності протягом визначеного строку за умови виконання ліцензійних умов.

Відносини, пов'язані з ліцензуванням певних видів господарської діяльності, регулюються Законом України “Про ліцензування певних видів господарської діяльності” від 1 червня 2000 р. Дія цього Закону поширюється на всіх суб'єктів господарювання, проте ліцензування банківської, зовнішньоекономічної діяльності, каналів мовлення, освіти, електроенергетики та використання ядерної енергії, інтелектуальної власності, виробництва й торгівлі спиртом (етиловим, коньячним і плодовим), алкогольними напоями та тютюновими виробами здійснюється згідно із законами, що регулюють відносини у цих сферах.

Ліцензуванню відповідно до ст. 9 цього Закону підлягають:

- пошук (розвідка) та експлуатація родовищ корисних копалин;
- виробництво, торгівля, ремонт вогнепальної зброї, боєприпасів до неї, холодної зброї, пневматичної зброї калібру понад 4,5 мм;
- виробництво вибухових речовин і матеріалів;
- виробництво особливо небезпечних хімічних речовин;
- видобування уранових руд;
- медична практика;
- інші види діяльності.

Для отримання ліцензії на кожний вид діяльності суб'єкт підприємницької діяльності подає органу, що видає ліцензії, заяву про її видачу.

Рішення про видачу ліцензії або про відмову у її видачі ухвалює орган ліцензування не пізніше ніж через 10 робочих днів із дати надходження заяви про видачу ліцензії та документів, що додаються до заяви.

За видачу ліцензії встановлюється плата, розмір якої визначає КМУ.

Строк дії ліцензії встановлюється КМУ за поданням спеціально уповноваженого органу з питань ліцензування, але він не може бути меншим ніж 3 роки.

Ліцензія може бути анульована на підставі:

- заяви ліцензіата про анулювання ліцензії;
- акта про повторне порушення ліцензіатом ліцензійних умов;
- рішення про скасування державної реєстрації суб'єкта господарювання;
- нотаріально засвідченої копії свідоцтва про смерть фізичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності;

акта про виявлення недостовірних відомостей у документах, поданих суб'єктом господарювання для одержання ліцензії, та ін.

У сферах, пов'язаних із торгівлею за грошові кошти (готівку, чеки, а також з використанням інших форм розрахунків та платіжних карток на території України), обміном готівкових валютних цінностей (у тому числі операції з готівковими платіжними засобами, вираженими в іноземній валюті, та з платіжними картками), у сфері грального бізнесу та побутових послуг, інших сферах, визначених законом, може здійснюватися патентування підприємницької діяльності суб'єктів господарювання.

Торговий патент – це державне свідоцтво, яке засвідчує право суб'єкта господарювання займатися певними видами підприємницької діяльності впродовж установленого строку.

Спеціальний торговий патент – це державне свідоцтво, яке засвідчує право суб'єкта господарювання на особливий порядок оподаткування відповідно до закону.

Порядок патентування певних видів підприємницької діяльності встановлюється Законом України “Про патентування деяких видів підприємницької діяльності” від 23 березня 1996 р.

Підставою для придбання торгового патенту на право здійснення відповідного виду підприємницької діяльності є заявка суб'єкта підприємницької діяльності до органу державної податкової служби. Торговий патент видається у 3-денний термін із дня подачі заявки.

3. Однією з головних умов здійснення підприємницької діяльності є державна реєстрація підприємництва.

Державна реєстрація суб'єктів господарювання здійснюється відповідно до ст. 58 Господарського кодексу України і детально регулюється Законом України „ Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців”.

Державна реєстрація суб'єктів господарювання проводиться державним реєстратором за місцезнаходженням або місцем проживання даного суб'єкта, якщо інше не передбачено законом.

Для державної реєстрації суб'єкта господарювання подаються такі документи:

рішення власника (власників) майна або уповноваженого ним (ними) органу у випадках, передбачених законом;

установчі документи, передбачені законом для відповідного виду юридичних осіб;

рішення Антимонопольного комітету України про згоду на створення, реорганізацію (злиття, приєднання) суб'єктів господарювання у випадках, передбачених законом;

документ (документи), що засвідчує сплату засновником (засновниками) внеску до статутного фонду суб'єкта господарювання в розмірі, встановленому законом;

реєстраційна картка встановленого зразка;

документ, що засвідчує сплату коштів за державну реєстрацію.

Громадяни, які мають намір здійснювати підприємницьку діяльність без створення юридичної особи, подають реєстраційну картку встановленого зразка, що є водночас заявою про державну реєстрацію, копію довідки про присвоєння ідентифікаційного номера громадянина – платника податків та інших обов'язкових платежів і документ, що засвідчує внесення плати за державну реєстрацію. За проведення державної реєстрації справляється реєстраційний збір у розмірі: 10 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян – для юридичних осіб; 2 неоподаткованих мінімумів доходів громадян – для фізичних осіб.

Державна реєстрація суб'єктів господарювання здійснюється у строк не більше 3 днів із дня подання документів – для юридичних осіб; 2 днів – для фізичних осіб, Реєструючий орган зобов'язаний протягом цього строку видати суб'єкту господарювання свідоцтво про його державну реєстрацію та внести дані до Єдиного державного реєстру.

На печатках і штампах суб'єкта господарювання повинен зазначатись ідентифікаційний код, за яким цього суб'єкта включено до державного реєстру суб'єктів господарювання, або ідентифікаційний код громадянина-підприємця.

Свідоцтво про державну реєстрацію суб'єкта господарювання та копія документа, що підтверджує взяття його на облік в органах державної податкової служби, є підставою для відкриття рахунків в установах банків.

Підстави для відмови в державній реєстрації суб'єкта господарювання:

порушення встановленого законом порядку створення суб'єкта господарювання;

недостовірність чи невідповідність вимогам законодавства документів, що подаються для реєстрації.

Відмову в державній реєстрації суб'єкта господарювання може бути оскаржено в судовому порядку.

Діяльність незареєстрованого суб'єкта господарювання, який підлягає державній реєстрації, забороняється. Доходи, одержані таким суб'єктом, стягуються до Державного бюджету України у встановленому законом порядку.

Перереєстрація суб'єкта господарювання проводиться у разі зміни форми власності, на якій засновано даний суб'єкт організаційної форми господарювання або найменування суб'єкта господарювання і здійснюється в порядку, встановленому для його реєстрації.

Підстави скасування (припинення) державної реєстрації суб'єкта господарювання:

особиста заява;

рішення суду у випадках:

визнання недійсними або такими, що суперечать законодавству, установчих документів;

здійснення діяльності, що суперечить закону чи установчим документам; в інших випадках, передбачених законом.

Скасування державної реєстрації припиняє господарську діяльність і є підставою для здійснення заходів щодо ліквідації суб'єкта господарювання.

Господарські організації – юридичні особи мають право відкривати свої філії (відділення), представництва без створення юридичної особи. Відкриття вказаних підрозділів не потребує їх реєстрації. Суб'єкт господарювання лише повідомляє про їх відкриття реєструючий орган шляхом внесення додаткової інформації у свою реєстраційну картку.

Підстави припинення підприємницької діяльності:

1) з власної ініціативи підприємця;

2) у разі закінчення строку дії ліцензії;

3) у разі припинення існування підприємця;

4) на підставі рішення суду у випадках, передбачених законами.

З метою створення сприятливих організаційних та економічних умов для розвитку підприємництва органи влади надають підприємцям земельні ділянки, передають державне майно, необхідне для здійснення підприємницької діяльності; сприяють в організації матеріально-технічного забезпечення та інформа-

ційного обслуговування; стимулюють модернізацію технології, інноваційну діяльність, освоєння підприємцями нових видів продукції та послуг; надають підприємцям інші види допомоги.

Контрольні запитання до теми № 2

1. Як законодавець визначає підприємництво?
2. Які основні принципи підприємницької діяльності?
3. Які існують обмеження на здійснення підприємницької діяльності?
4. Який порядок проведення державної реєстрації суб'єктів господарювання?
5. У яких випадках державна реєстрація може бути скасована?

ТЕМА 3. ПРАВОВИЙ СТАТУС ПІДПРИЄМСТВ

1. ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ВИДИ ПІДПРИЄМСТВ.

2. СТВОРЕННЯ ПІДПРИЄМСТВА. УСТАНОВЧІ ДОКУМЕНТИ ПІДПРИЄМСТВА.

3. ПРИПИНЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.

4. ОБ'ЄДНАННЯ ПІДПРИЄМСТВ.

1. Відповідно до ст. 62 Господарського кодексу України *підприємство* – самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної та іншої господарської діяльності.

Підприємства можуть створюватись як для здійснення підприємництва, так і для некомерційної господарської діяльності.

Підприємство, якщо законом не встановлено інше, діє на основі статуту. Підприємство не має у своєму складі інших юридичних осіб.

Підприємство є юридичною особою, має відокремлене майно, самостійний баланс, рахунки в установах банків, печатку зі своїм найменуванням та ідентифікаційним кодом.

Класифікація підприємств:

1. Види підприємств залежно від форм власності:

приватне підприємство, що діє на основі приватної власності громадян чи суб'єкта господарювання (юридичної особи), наприклад, селянське (фермерське) господарство;

підприємство, що діє на основі колективної власності (підприємством колективної власності визнається корпоративне або унітарне підприємство, що діє на основі колективної власності засновника (засновників), наприклад: виробничі кооперативи, підприємства споживчої кооперації, підприємства громадських та релігійних організацій та інші);

комунальне підприємство, що діє на основі комунальної власності територіальної громади;

державне підприємство, що діє на основі державної власності;

підприємство, засноване на змішаній формі власності (на базі об'єднання майна різних форм власності).

У разі якщо в статутному фонді підприємства іноземні інвестиції становлять не менш як 10%, воно визнається підприємством з іноземними інвестиціями. Підприємство, в статутному фонді якого іноземні інвестиції становлять 100%, вважається іноземним підприємством.

2. Види підприємств залежно від способу утворення (заснування) та формування статутного фонду:

унітарні – створюються одним засновником, наприклад, державні, комунальні підприємства, засновані на власності об'єднання громадян, релігійної організації або на приватній власності засновника, розрізняють:

державні комерційні підприємства (діють на основі статуту на принципах підприємництва і несуть відповідальність за наслідки своєї діяльності усім належним йому на праві господарського відання майном);

державні казенні підприємства (створюються за рішенням Кабінету Міністрів України у галузях народного господарства, в яких:

законом дозволено здійснення господарської діяльності лише державним підприємствам;

основним (понад 50%) споживачем продукції (робіт, послуг) виступає держава;

за умовами господарювання неможлива вільна конкуренція товаровиробників чи споживачів;

переважаючим (понад 50%) є виробництво суспільно необхідної продукції (робіт, послуг), яке за своїми умовами і характером потреб, що ним задовольняються, як правило, не може бути рентабельним;

приватизацію майнових комплексів державних підприємств заборонено законом);

комунальні комерційні підприємства (утворюються компетентним органом місцевого самоврядування, майно закріплюється на праві повного господарського відання);

комунальні некомерційні підприємства (майно закріплюється на праві оперативного управління);

корпоративні – утворюються двома або більше засновниками, наприклад, кооперативні підприємства, підприємства, що створюються у формі господарського товариства, а також інші підприємства, в тому числі засновані на приватній власності двох або більше осіб.

3. Види підприємств залежно від кількості працюючих та обсягу валового доходу від реалізації продукції за рік:

мали (середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує 50 осіб, а обсяг валового доходу за цей період не перевищує суми, еквівалентної 500 тисячам євро);

великі (середньооблікова чисельність працюючих перевищує 1000 осіб, а обсяг валового доходу на рік перевищує суму, еквівалентну 5 мільйонам євро);

середні (усі інші підприємства).

Підприємство має право створювати філії, представництва, відділення та інші відокремлені підрозділи, погоджуючи питання про розміщення таких підрозділів підприємства з відповідними органами місцевого самоврядування в установленому законодавством порядку. Такі відокремлені підрозділи не мають статусу юридичної особи і діють на основі положення про них, затвердженого підприємством.

2. Термін “створення” – це врегульовані правом умови фактичного виникнення та легітимації підприємства в статусі правового господарюючого суб'єкта, суб'єкта права.

Суб'єкт господарювання може бути утворений:

за рішенням власника (власників) майна або уповноваженого ним (ними) органу;

шляхом реорганізації (злиття, приєднання, виділення, поділу, перетворення) діючого (діючих) суб'єкта господарювання;

шляхом примусового поділу (виділення) діючого суб'єкта господарювання за розпорядженням антимонопольних органів відповідно до антимонопольно-конкурентного законодавства України.

Установчими документами підприємства називається комплект документів встановленої законом форми, згідно з якими підприємство виникає та діє як суб'єкт права.

Установчими документами суб'єкта господарювання згідно зі ст. 57 Господарського кодексу України є рішення про його утворення або засновницький договір, а у випадках, передбачених законом, статут (положення) суб'єкта господарювання.

У *засновницькому договорі* засновники зобов'язуються утворити суб'єкт господарювання, визначають порядок спільної діяльності щодо його утворення, умови передачі йому свого майна, порядок розподілу прибутків і збитків, управління діяльністю суб'єкта господарювання та участі в ньому засновників, порядок вибуття та входження нових засновників, інші умови діяльності суб'єкта господарювання, які передбачені законом, а також порядок його реорганізації та ліквідації відповідно до закону.

Статут суб'єкта господарювання повинен містити відомості про його найменування і місцезнаходження, мету і предмет діяльності, розмір і порядок утворення статутного та інших фондів, порядок розподілу прибутків і збитків, про органи управління і контролю, їх компетенцію, про умови реорганізації та ліквідації суб'єкта господарювання, а також інші відомості.

Положенням визначається господарська компетенція органів державної влади, органів місцевого самоврядування чи інших суб'єктів у випадках, визначених законом.

3. Загальні підстави припинення діяльності підприємств усіх видів визначені ст. 59 Господарського кодексу України. У разі банкрутства підприємства правовідносини припинення регулюються Законом України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” від 14 травня 1992 р.

Припинення діяльності підприємства здійснюється шляхом: реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення); ліквідації:

за рішенням власника (власників) чи уповноважених ним органів, за рішенням інших осіб – засновників суб'єкта господарювання – чи їх правонаступників, а також за рішенням суду;

у зв'язку із закінченням строку, на який воно створювалося, чи у разі досягнення мети, заради якої його було створено;

у разі визнання його в установленому порядку банкрутом;

у разі скасування його державної реєстрації у випадках, передбачених законом.

Скасування державної реєстрації позбавляє підприємство статусу юридичної особи і є підставою для вилучення його з державного реєстру. Підприємство вважається ліквідованим із дня внесення до державного реєстру запису про припинення його діяльності. Такий запис вноситься після затвердження ліквідаційного балансу.

Ліквідація підприємства здійснюється ліквідаційною комісією, яка утворюється власником майна суб'єкта господарювання чи його представниками.

Орган, який прийняв рішення про ліквідацію суб'єкта господарювання, встановлює порядок та визначає строки проведення ліквідації, а також строк для заяви претензій кредиторами, що не може бути меншим, ніж два місяці з дня оголошення про ліквідацію.

Ліквідаційна комісія або інший орган, який проводить ліквідацію підприємства, вміщує у спеціальному додатку до газети “Урядовий кур'єр” та/або офіційному друкованому виданні органу державної влади чи органу місцевого самоврядування за місцезнаходженням суб'єкта господарювання повідомлення про його ліквідацію та про порядок і строки заяви кредиторами претензій, а явних (відомих) кредиторів повідомляє персонально у письмовій формі.

Одночасно ліквідаційна комісія вживає необхідних заходів щодо стягнення дебіторської заборгованості підприємства, яке ліквідується, та виявлення вимог кредиторів із письмовим повідомленням кожного з них про ліквідацію суб'єкта господарювання.

Ліквідаційна комісія оцінює наявне майно суб'єкта господарювання, який ліквідується, і розраховується з кредиторами, складає ліквідаційний баланс та подає його власнику або органу, який призначив ліквідаційну комісію.

Претензії кредиторів до підприємства, що ліквідується, задовольняються з майна цього суб'єкта, якщо інше не передбачено Господарським кодексом та

іншими законами. Однак майна для задоволення претензій усіх кредиторів може не вистачити (презумпція недостатності майна), тому діє загальне правило черговості задоволення боргів підприємством-боржником, що ліквідується.

Черговість та порядок задоволення вимог кредиторів визначаються відповідно до закону.

Претензії, що не задоволені через відсутність майна суб'єкта господарювання, претензії, які не визнані ліквідаційною комісією, якщо їх заявники у місячний термін після одержання повідомлення про повне або часткове відхилення претензії не звернуться до суду з відповідним позовом, а також претензії, у задоволенні яких за рішенням суду кредиторів відмовлено, вважаються погашеними. Майно, що залишилося після задоволення претензій кредиторів, використовується за вказівкою власника.

4. Об'єднанням підприємств є господарська організація, утворена у складі двох або більше підприємств з метою координації їх виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних та соціальних завдань.

Об'єднання підприємств є юридичною особою.

Види об'єднань підприємств:

1. У залежності від порядку заснування об'єднання підприємств:

господарські об'єднання – об'єднання підприємств, утворені за ініціативою підприємств, незалежно від їх виду, які на добровільних засадах об'єднали свою господарську діяльність;

державні чи комунальні господарські об'єднання – об'єднання підприємств, утворені державними (комунальними) підприємствами за рішенням Кабінету Міністрів України, міністерств або рішенням компетентних органів місцевого самоврядування, як правило, у формі корпорацій або концернів, незалежно від найменування об'єднання (комбінат, трест тощо).

2. У залежності від організаційно-правових форм об'єднань підприємств:

Асоціація – договірне об'єднання, створене з метою постійної координації господарської діяльності підприємств, що об'єдналися, шляхом централізації однієї або кількох виробничих та управлінських функцій, розвитку спеціалізації й кооперації виробництва, організації спільних виробництв на основі об'єднання учасниками фінансових та матеріальних ресурсів для задоволення переважно господарських потреб учасників асоціації. Асоціація не має права втручатися у господарську діяльність підприємств-учасників асоціації.

Корпорація – договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації.

Консорціум – тимчасове статутне об'єднання підприємств для досягнення його учасниками певної спільної господарської мети (реалізації цільових програм, науково-технічних, будівельних проектів тощо). У разі досягнення мети його створення консорціум припиняє свою діяльність.

Концерн – статутне об'єднання підприємств, а також інших організацій на основі їх фінансової залежності від одного або групи учасників об'єднання з централізацією функцій науково-технічного і виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності. Учасники концерну наділяють його частиною своїх повноважень, у тому числі правом представляти їх інтереси у відносинах з органами влади, іншими підприємствами та організаціями. Учасники концерну не можуть бути одночасно учасниками іншого концерну.

Промислово-фінансова група є об'єднанням, яке створюється за рішенням Кабінету Міністрів України на певний строк з метою реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України, включаючи програми згідно з міжнародними договорами України, а також з метою виробництва кінцевої продукції. У складі промислово-фінансової групи визначається головне підприємство, яке має виключне право діяти від імені промислово-фінансової групи як учасника господарських відносин. Промислово-фінансова група не є юридичною особою і не підлягає державній реєстрації як суб'єкт господарювання. Порядок утворення та інші питання діяльності промислово-фінансових груп визначаються Законом України “Про промислово-фінансові групи”.

Холдингова компанія – суб'єкт господарювання, що володіє контрольним пакетом акцій дочірнього підприємства (підприємств). Між холдинговою компанією та її дочірніми підприємствами встановлюються відносини контролю – підпорядкування.

Інші форми об'єднання інтересів підприємств (союзи, спілки, асоціації підприємців тощо) не передбачені у ст. 120 Господарського кодексу України.

Контрольні запитання до теми №3

1. Яке визначення підприємства дає законодавець?
2. Які види підприємств існують в Україні?
3. Дайте характеристику правового статусу підприємства.
4. Які локальні нормативні акти називають "установчими документами підприємства"?
5. Які відомості повинні містити установчі документи?
6. Розкрийте порядок створення підприємства.
7. Які існують підстави для припинення діяльності підприємства?
8. Які види господарських об'єднань передбачені діючим законодавством?
9. Розкрийте порядок ліквідації підприємства.
10. У чому полягають особливості правового статусу промислово-фінансових груп?

ТЕМА №4. ПРАВОВИЙ СТАТУС ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ

- 1. ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ВИДИ ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ.**
- 2. ПРАВОВИЙ СТАТУС АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА.**
- 3. ПРАВОВИЙ СТАТУС ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ ТА ТОВАРИСТВА З ДОДАТКОВОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ.**
- 4. ПОВНЕ ТОВАРИСТВО.КОМАНДИТНЕ ТОВАРИСТВО.**

1. Правове становище господарських товариств визначається Господарським кодексом, Цивільним кодексом, а також Законом України “Про господарські товариства”.

Господарськими товариствами визнаються підприємства або інші суб'єкти господарювання, створені юридичними особами та/або громадянами шляхом об'єднання їх майна й участі в підприємницькій діяльності товариства з метою одержання прибутку.

Господарські товариства є юридичними особами.

Господарське товариство, крім повного й командитного товариств, може бути створено однією особою, що стає його єдиним учасником.

Засновниками і учасниками товариства можуть бути суб'єкти господарювання, інші учасники господарських відносин, а також громадяни, які не є суб'єктами господарювання.

Установчі документи господарського товариства повинні містити відомості про вид товариства, предмет і цілі його діяльності, склад засновників та учасників, склад і компетенцію органів товариства та порядок прийняття ними рішень, включаючи перелік питань, з яких необхідна одностайність або кваліфікована більшість голосів, інші відомості.

Права учасників господарського товариства:

брати участь в управлінні справами товариства в порядку, визначеному в установчих документах;

брати участь у розподілі прибутку товариства та одержувати його частку (дивіденди);

одержувати інформацію про діяльність товариства;

вийти в передбаченому установчими документами порядку зі складу товариства та ін.

Обов'язки учасників господарського товариства:

додержуватися вимог установчих документів товариства, виконувати рішення його органів управління;

вносити вклади (оплачувати акції) у розмірі, порядку та коштами, що передбачені установчими документами.

Вкладами учасників та засновників господарського товариства можуть бути будинки, споруди, обладнання та інші матеріальні цінності, цінні папери, права користування землею, водою та іншими природними ресурсами, будинками, спорудами, а також інші майнові права (включаючи майнові права на об'єкти інтелектуальної власності), кошти, в тому числі в іноземній валюті.

Забороняється використовувати для формування статутного фонду товариства бюджетні кошти, кошти, одержані в кредит та під заставу.

Сума вкладів засновників та учасників господарського товариства становить статутний фонд товариства.

У господарському товаристві створюються резервний (страховий) фонд у розмірі, встановленому установчими документами, але не менш як 25% статутного фонду, а також інші фонди. Розмір щорічних відрахувань до резервного (страхового) фонду передбачається установчими документами, але не може бути меншим від 5% суми прибутку товариства.

Господарське товариство є власником:

майна, переданого йому у власність засновниками й учасниками як внески; продукції, виробленої в результаті господарської діяльності товариства; доходів, одержаних від господарської діяльності товариства; іншого майна, придбаного на підставах, не заборонених законом.

Управління діяльністю господарського товариства здійснюють його органи та посадові особи, склад і порядок обрання (призначення) яких визначається залежно від виду товариства, а у визначених законом випадках – учасники товариства.

Посадовими особами товариства визнаються голова та члени виконавчого органу, голова ревізійної комісії (ревізор), а у разі створення ради товариства (спостережної ради) – голова і члени цієї ради.

Посадовими особами господарського товариства не можуть бути особи, службову або іншу діяльність яких визнано Конституцією України та законом несумісною з перебуванням на цих посадах, а також особи, яким перебування на відповідних посадах заборонено рішенням суду.

Види господарських товариств:

акціонерні товариства	}	діють на підставі статуту
товариства з обмеженою відповідальністю		
товариства з додатковою відповідальністю		
повні товариства	}	діють на підставі засновницького договору
командитні товариства		

2. Акціонерним товариством є господарське товариство, яке має статутний фонд, поділений на певну кількість акцій однакової номінальної вартості, і несе відповідальність за зобов'язаннями тільки майном товариства, а акціонери несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, в межах вартості належних їм акцій.

Акціонерні товариства можуть бути:

відкритими – акції яких можуть розповсюджуватися шляхом відкритої підписки та купівлі-продажу на біржах. Акціонери відкритого товариства можуть відчужувати належні їм акції без згоди інших акціонерів та товариства;

закритими – акції яких розподіляються між засновниками або серед заздалегідь встановленого кола осіб і не можуть розповсюджуватися шляхом підписки, купуватися та продаватися на біржі.

Акціонери закритого товариства мають переважне право на придбання акцій, що продаються іншими акціонерами товариства.

Засновниками акціонерного товариства є особи, які виконують передбачені законом дії щодо заснування товариства. Вони несуть відповідальність як перед тими, хто підписався на акції, так і перед третіми особами за зобов'язаннями, що виникли до реєстрації товариства.

Учасники – це особи, які виконують обов'язки підписчиків на акції перед товариством засновників та акціонерів перед акціонерним товариством.

Етапи створення акціонерного товариства:

1. Засновники акціонерного товариства укладають між собою договір, який визначає порядок здійснення ними спільної діяльності щодо створення акціонерного товариства, відповідальність перед особами, що підписалися на акції, і третіми особами. У випадку, якщо у створенні товариства беруть участь громадяни, договір має бути посвідченим нотаріально. Засновники несуть солі-

дарну відповідальність за зобов'язаннями, що виникли відповідно до установчого договору.

2. Опублікування засновниками відкритого акціонерного товариства інформації про випуск акцій.

3. Проведення відкритої підписки на акції, яка організується засновниками. Строк відкритої підписки на акції не може перевищувати 6 місяців. Особи, які бажають придбати акції, повинні внести на рахунок засновників не менше 10% вартості акцій, на які вони підписалися, після чого засновники видають їм письмове зобов'язання про продаж відповідної кількості акцій. Якщо не вдалося покрити підпискою 60% акцій, акціонерне товариство вважається незаснованим. Засновники в будь-якому випадку зобов'язані бути держателями акцій на суму не менш як 25% статутного фонду і строком не менше двох років. Якщо товариство закрите, акції розповсюджуються між засновниками.

4. Проведення засновниками установчих зборів, які повинні відбутися не пізніше **2-х місяців** з моменту закінчення підписки на акції. Пропуск строку може призвести до не створення товариства, і особа, яка підписалася на акції, має право після цього строку вимагати повернення сплаченої нею частки вартості акцій.

Установчі збори – це орган, до компетенції якого входить створення товариства. Правомочними визнаються збори за участю осіб, які підписалися більш як на 60% акцій, на які проведено підписку. Якщо через відсутність кворуму установчі збори не відбулися, протягом **2 тижнів** скликаються повторні збори, але, знову ж таки для заснування товариства і на них має бути кворум. Якщо і при повторному скликанні установчих зборів не буде забезпечено кворуму, акціонерне товариство вважається таким, що не відбулося.

Установчі збори здійснюють юридичні акти щодо створення товариства шляхом голосування за принципом: одна акція – один голос:

- 1) прийняття рішення про створення акціонерного товариства;
- 2) затвердження статуту товариства;
- 3) обрання ради акціонерного товариства (спостережної ради), виконавчого (правління) та контролюючого (ревізійна комісія) органів;
- 4) прийняття рішення про створення дочірніх підприємств, філій, представництв;
- 5) надання пільг засновникам за рахунок акціонерного товариства.

Рішення з цих питань повинні бути прийняті кваліфікованою (3/4) більшістю голосів.

Установчі збори вирішують також інші питання:

- 1) приймають або відхиляють пропозицію про підписку на акції, що перевищує кількість акцій, на які було оголошено підписку;
- 2) зменшують розмір статутного фонду у випадках, коли у встановлений строк підпискою на акції покрита не вся необхідна сума, вказана в повідомленні;
- 3) затверджують оцінки вкладів у натуральній формі;
- 4) вирішують питання про схвалення угод, укладених засновниками до створення акціонерного товариства тощо.

5. Державна реєстрація акціонерного товариства здійснюється в порядку, передбаченому ст. 58 Господарського кодексу України.

Загальний розмір **статутного фонду** акціонерного товариства, а також номінальна вартість та кількість акцій визначаються засновниками відповідно до мети, предмета діяльності. Однак він повинен бути не меншим від суми, еквівалентної 1 250 мінімальним заробітним платам.

Збільшення статутного фонду можливе лише за умови повної оплати акціонерами усіх раніше випущених акцій шляхом:

- додаткової підписки на акції;
- збільшення номінальної вартості вже випущених акцій;
- обміну облігацій на акції.

Зменшення статутного фонду можливе шляхом:

- зменшення номінальної вартості випущених акцій;
- зменшення кількості акцій шляхом викупу частини акцій у їх власників з метою анулювання цих акцій.

Зменшення статутного фонду неможливе за наявності заперечень кредиторів.

Крім резервного фонду, в акціонерному товаристві обов'язково створюється *фонд сплати дивідендів*, що формується з чистого прибутку товариства.

Правовий режим акцій регулює Закон України "Про цінні папери і фондову біржу".

Акція – цінний папір без установленого строку обігу, що засвідчує участь на паях у статутному фонді акціонерного товариства, підтверджує членство в

акціонерному товаристві та право на участь в управлінні ним, дає право його власникові на одержання частини прибутку у вигляді дивіденду, а також на участь у розподілі майна при ліквідації акціонерного товариства.

За ознакою класу закон визначає:

привілейовані акції;

прості акції.

Привілейовані акції – це акції з пільговими правами майнової участі. Конкретні права привілейованих акціонерів визначають загальні збори акціонерного товариства. Опис таких прав міститься в статуті товариства.

Привілеями є, насамперед:

- 1) переваги на одержання дивідендів: річний розмір дивіденду фіксується в процентах до номінальної вартості акції і виплачується незалежно від річного прибутку товариства. Якщо прибутку не вистачає, дивіденд виплачується з резервного фонду, а не лише з фонду дивідендів.
- 2) доплата її власнику у тому разі, якщо розмір дивіденду на привілейовану акцію виявиться нижчим від дивіденду на просту акцію.
- 3) пріоритетна участь власника привілейованої акції в розподілі ліквідних активів товариства, яке припиняє свою діяльність.

Оскільки власники привілейованих акцій ризикують як підприємці менше, ніж власники простих акцій, вони мають обмежені управлінські права. За загальним правилом, привілейовані акціонери не мають права на участь в управлінні товариством, але статuti можуть визначати коло питань, у вирішенні яких бере участь і ця категорія акціонерів.

Випуск привілейованих акцій не повинен перевищувати суми, яка становить 10% статутного фонду акціонерного товариства.

Залежно від передбачених статутами обмежень прав відчуження (трансферту) виділяють:

Іменні акції, власниками яких, як правило, можуть бути громадяни. Обіг іменних акцій фіксується у реєстрі власників *іменних цінних паперів*, що ведеться товариством. Реєстрації підлягає і передача (трансферт) акцій іншим особам, тобто перехід прав участі.

Акції на пред'явника, які обертаються вільно, тобто без індосаментних процедур. Акціонерне товариство фіксує в книзі реєстрації загальну кількість акцій на пред'явника .

Правовий режим дивідендів – урегульований правом колективної власності порядок визначення розміру, оголошення та виплати акціонерам доходів за акціями з чистого прибутку акціонерного товариства.

Дивіденд – це частина чистого прибутку акціонерного товариства, яка підлягає розподілу і привласненню акціонерами пропорційно вартості належних їм акцій; це також сума (величина, розмір) доходу акціонера на одну акцію.

У статутах товариств визначаються такі елементи правового режиму дивідендів (окремі пункти):

розмір дивідендів (у розрахунку на одну звичайну акцію його визначають загальні збори товариства за поданням правління);

строк виплат ;

форма виплати дивідендів (готівкою, банківським переказом тощо);

початок нарахування (дивіденди нараховуються з моменту реєстрації особи як акціонера в реєстрі акціонерів товариства, причому пропорційно внесеній за акції сумі);

розмір дивідендів (не може бути вище рекомендованого правлінням);

порядок виплати дивідендів вибулим і новим акціонерам (при купівлі акцій на вторинному ринку цінних паперів, дивіденди за минулий період виплачуються акціонеру, зареєстрованому в товаристві на момент виплати дивідендів).

Господарські функції і права акціонерного товариства як суб'єкта права у правовідносинах реалізують його органи управління.

Основні принципи організації управління акціонерним товариством:

1. Розмежування компетенційними правовими нормами (законодавчими, статутними) функцій колективного власника (акціонерів) і функцій централізованого управління діяльністю товариства.

2. Централізація керівництва поточною діяльністю товариства в руках компетентного виконавчого органу на чолі з керівником (*правління товариства*), який без доручення діє від імені товариства.

3. Вищий і постійний поточний контроль акціонерів (як засновників і співвласників товариства) за управлінською та фінансово-господарською діяльністю правління. Акціонерне товариство, за загальним правилом, має два контрольні органи – вищий (спостережна рада), який здійснює контроль за управлінською діяльністю правління, і контрольний орган (ревізійна комісія), який

контролює фінансово-господарську діяльність правління та обирається з числа акціонерів.

Органами управління акціонерним товариством є загальні збори акціонерів, спостережна рада правління. Вищий орган акціонерного товариства – загальні збори розглядає питання визначення основних напрямів діяльності акціонерного товариства, затвердження його планів і звітів про їх виконання, внесення змін до статуту товариства, обрання та відкликання членів ради акціонерного товариства, членів виконавчого органу та ревізійної комісії, затвердження річних результатів діяльності товариства та інші питання, передбачені ст. 41 Закону України “Про господарські товариства”.

Виконавчим органом акціонерного товариства є правління. Воно вирішує питання діяльності товариства, крім тих, що віднесені до компетенції загальних зборів та спостережної ради. Голова правління має право без доручення виконувати дії від імені товариства, підписувати договори, представляти інтереси товариства у державних органах, виступати від його імені у суді, господарському суді та ін.

3. Товариством з обмеженою відповідальністю є господарське товариство, що має статутний фонд, поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами, і несе відповідальність за своїми зобов'язаннями тільки своїм майном.

Учасники товариства, які повністю сплатили свої внески, несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, у межах своїх внесків.

Розмір статутного фонду товариства з обмеженою відповідальністю повинен бути не меншим від суми, еквівалентної 100 мінімальним заробітним платам.

Вищим органом управління товариства з обмеженою відповідальністю є збори учасників. Виконавчим органом є дирекція (колегіальний орган) на чолі з генеральним директором чи директор (одноособовий орган). Членами виконавчого органу можуть бути особи, які не належать до числа учасників товариства. Дирекція підзвітна зборам учасників і повинна організовувати виконання їх рішень.

Товариством з додатковою відповідальністю є господарське товариство, статутний фонд якого поділений на частки визначених установчими документами розмірів і яке несе відповідальність за своїми зобов'язаннями власним

майном, а в разі його недостатності учасники цього товариства несуть додаткову солідарну відповідальність у визначеному установчими документами однаково кратному розмірі до вкладу кожного з учасників.

4. Повним товариством є господарське товариство, всі учасники якого відповідно до укладеного між ними договору здійснюють підприємницьку діяльність від імені товариства і несуть додаткову солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном.

Ведення справ повного товариства здійснюється за загальною згодою всіх учасників усіма учасниками, одним чи кількома з них, які виступають від імені товариства. В останньому випадку обсяг повноважень учасників визначається дорученням, яке повинно бути підписано рештою учасників товариства. Учасники, яким було доручено ведення справ повного товариства, зобов'язані надавати решті учасників на їх вимогу повну інформацію про дії, що виконуються від імені та в інтересах товариства.

Командитним товариством є господарське товариство, в якому один або декілька учасників (повні учасники) здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і несуть за його зобов'язаннями додаткову солідарну відповідальність усім своїм майном, на яке за законом може бути звернено стягнення, а решта беруть участь в діяльності товариства лише своїми вкладами (вкладники).

Управляють справами командитного товариства лише учасники із повною відповідальністю.

Учасниками повного товариства, повними учасниками командитного товариства можуть бути лише особи, зареєстровані як суб'єкти підприємництва.

Контрольні запитання до теми № 4

1. Що таке господарське товариство?
2. Охарактеризуйте правовий статус акціонерного товариства.
3. Які стадії має процедура створення акціонерного товариства?
4. Який порядок управління акціонерним товариством?
5. Розкрийте правовий статус товариства з обмеженою відповідальністю.
6. Які відмінності правового становища товариства з додатковою відповідальністю?
7. Що таке повне товариство? У чому особливості його правового становища?

8. Охарактеризуйте правовий статус командитного товариства.

9. У чому полягає відмінність правового положення повних учасників і вкладників у командитному товаристві?

10. Порівняйте ступінь майнової відповідальності засновників різних видів господарських товариств.

ТЕМА №5. ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ НЕКОМЕРЦІЙНИХ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

1. ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ НЕКОМЕРЦІЙНИХ ГОСПОДАРЮЮЧИХ СУБ'ЄКТІВ.

2. КЛАСИФІКАЦІЯ НЕКОМЕРЦІЙНИХ СУБ'ЄКТІВ.

1. Поряд з типовими суб'єктами господарювання, що діють у сфері виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг або задоволення матеріальних потреб, у господарських правовідносинах беруть участь організації, створювані не для здійснення функцій господарського характеру, а для виконання благодійних, культурних, наукових, управлінських функцій, функцій охорони здоров'я громадян, задоволення їх духовних та інших нематеріальних потреб, захисту їх прав і законних інтересів і т. п.

Розбіжність між двома групами колективних утворень полягає, насамперед, у меті їхньої основної діяльності: для господарських організацій – це господарський процес, який завершується отриманням коштів за вироблену продукцію, надані послуги, тоді як для негосподарських організацій – нематеріальна взаємодія людей (соціально-культурне, наукове обслуговування, управління тощо), яка фінансується ззовні.

Негосподарючими є організації, створені не для здійснення або організації господарської діяльності, а для виконання іншої діяльності, фінансованої ззовні, оскільки її результати не виступають як товар і не забезпечують самооплатності, що з метою рішення своїх основних завдань можуть брати участь і в господарських правовідносинах, стаючи таким чином суб'єктами господарського права.

Вони створюються, як правило, для задоволення соціально-культурних, наукових, духовних потреб або здійснення управлінських функцій і завжди є **некомерційними суб'єктами господарського права**.

Щодо господарюючих організацій, то вони підрозділяються на:

суб'єкти підприємницької діяльності (комерційні організації), основною метою діяльності яких є одержання прибутку (підприємства та їхні об'єднання, господарчі товариства, виробничі кооперативи);

некомерційні (неприбуткові) організації, що не переслідують як головну мету отримання прибутку і не розподіляють його між своїми засновниками (товарні біржі, споживчі кооперативи, торгово-промислові палати, саморегульовані організації професійних учасників ринку цінних паперів та ін.).

Некомерційне господарювання – це самостійна систематична господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку.

Некомерційна господарська діяльність здійснюється суб'єктами господарювання державного або комунального секторів економіки у галузях (видах діяльності), в яких забороняється підприємництво, а також іншими суб'єктами господарювання, яким здійснення господарської діяльності у формі підприємництва забороняється законом.

Не можуть здійснювати некомерційну господарську діяльність органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи.

2. Негосподарюючі організації повинні створюватися в організаційно-правових формах, що не суперечать законодавству. Найбільш сталими на практиці є такі організаційно-правові форми (види) негосподарських організацій:

об'єднання громадян – це добровільне громадське формування, створене на основі єдності інтересів для спільної реалізації громадянами своїх прав і сво-

бод. Об'єднання громадян, незалежно від своєї назви (рух, конгрес, асоціація, фонд, союз тощо), визнається політичною партією або громадською організацією. Правовою основою господарської діяльності об'єднань громадян в Україні є Закон України “Про об'єднання громадян” від 16 червня 1992 р.;

релігійна організація – утворюється з метою задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру і діє відповідно до своєї ієрархічної й інституційної структури, обирає, призначає і замінює персонал відповідно до свого статуту (положення). Релігійними організаціями в Україні є релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства, духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій. Правове положення цих організацій, у тому числі їх господарсько-правовий статус закріплений у Законі України “Про свободу совісті і релігійні організації” від 23 квітня 1991 р.;

благодійний (інший некомерційний) фонд – це організація, яка не має членства та створена для досягнення соціальних, благодійних, культурних, освітніх або інших суспільно корисних цілей шляхом використання майна, переданого засновниками в її власність. Правовий статус благодійних фондів регламентує Закон України “Про благодійність та благодійні організації” від 16 вересня 1997 р.;

установа, у тому числі бюджетні, – це негосподарююча організація, створена власником для надання соціально-культурних послуг, здійснення управлінських або інших подібних функцій і фінансована ним цілком або частково (бібліотеки, музеї, лікарні, школи, вузи, академічні науково-дослідні інститути, органи виконавчої влади і місцевого самоврядування, суди, органи прокуратури та ін.), що створює необхідність регулювання їхньої діяльності численними нормативно-правовими актами;

негосподарююче об'єднання юридичних осіб (асоціація, союз) – об'єднання громадян, більшість релігійних організацій і негосподарські об'єднання юридичних осіб побудовані на засадах членства, позбавленого, однак, з огляду, на їх безприбутковий статус майнового корпоративного елементу.

Некомерційні фонди й установи належать до організацій, не заснованих на членстві, тобто вони не мають у своєму складі інших осіб. При цьому всі перераховані різновиди негосподарюючих організацій, крім установ, можуть бути власниками майна, переданого засновниками (учасниками), і здобувати його в

процесі діяльності. За установою майно, як правило, закріплюється на обмеженому речовому праві – праві оперативного управління.

Негосподарюючі організації можуть наділятися статусом юридичної особи, мати цільову (спеціальну) господарську правосуб'єктність і використовувати наявне в них майно винятково для досягнення цілей, передбачених установчими документами.

Найчастіше в господарські відносини негосподарюючі організації вступають у процесі споживання результатів господарської діяльності інших суб'єктів, тобто при укладанні господарських договорів на придбання (постачання) для них визначеної продукції, виконання яких-небудь робіт або надання послуг. Але споживчими господарськими операціями далеко не вичерпується зміст їхньої господарської правосуб'єктності: якщо це дозволено установчими документами, вони самі можуть виробляти товари (підсобні господарства, навчально-виробничі майстерні тощо), виконувати роботи (наприклад, науково-дослідні й дослідно-конструкторські), надавати платні послуги (освітні, медичні, культурні та ін.). Причому, оскільки така діяльність може бути організована і як підприємницька, вона підлягає правовим нормам відповідного виду підприємницької діяльності, однак отриманий прибуток не підлягає розподілу між засновниками (учасниками), а повинен витратитися на основні цілі й розвиток матеріальної бази організації.

У чинному законодавстві практично немає обмежень для негосподарюючих організацій (крім політичних партій, органів державної влади) на придбання й реалізацію цінних паперів, участь у господарчих товариствах, створення ними дочірніх підприємств, необхідних для досягнення статутних цілей.

Окремі види діяльності розглянуті юридичні особи можуть здійснювати тільки на підставі ліцензій відповідно до Закону України “Про ліцензування певних видів господарської діяльності” від 1 червня 2000 р. До таких видів діяльності належать: медична практика, надання освітніх послуг загальноосвітніми, професійно-технічними і вищими навчальними закладами, фізкультурно-оздоровча і спортивна діяльність та інші.

Контрольні запитання до теми № 5

1. За яким критерієм відбувається розгалуження суб'єктів на господарюючі та негосподарюючі?

2. Порівняйте комерційний суб'єкт господарювання з некомерційним.
3. Охарактеризуйте основні форми негосподарюючих організацій.
4. Чи можуть негосподарюючі організації отримувати прибуток?

ТЕМА 6. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

- 1. ПОНЯТТЯ ТА ФОРМИ ВЛАСНОСТІ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ.**
- 2. ПРАВО ДЕРЖАВНОЇ ВЛАСНОСТІ.**
- 3. ПРАВО КОМУНАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ.**
- 4. ПРАВО ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ.**
- 5. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ МАЙНА ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ.**

1. Власність – це економічне панування суб'єкта над об'єктом, що належить йому, використання суб'єктом цих об'єктів своєю владою й у власних інтересах.

Відносини власності – це суспільні відносини, що виникають у зв'язку і з приводу привласнення матеріальних благ.

Сутність відносин власності у сфері економіки полягає в тому, що наявні засоби виробництва і продукти праці, які отримуються від їх експлуатації, належать певним суб'єктам.

Поняття *право власності* виникає в результаті правового врегулювання економічних відносин власності.

Право власності в Україні регулюється Конституцією України, Цивільним кодексом та Законом України “Про власність” від 7 лютого 1991 р., які містять у собі деякі розбіжності.

Право власності – це врегульовані законом суспільні відносини щодо володіння, користування й розпорядження майном (ст. 2 Закону України “Про власність”).

Право власності в об'єктивному розумінні – це сукупність правових норм, що регулюють економічні відносини власності.

Право власності в суб'єктивному розумінні – це визначена і забезпечена об'єктивним правом сукупність повноважень власника (володіння, користуван-

ня і розпорядження майном), що забезпечує можливість використовувати належне йому майно своєю владою і у власних інтересах.

Володіння – це закріплення матеріальних благ за конкретними власниками – індивідами і колективами, фактичне утримання речі у сфері господарювання цих осіб.

Користування – це вилучення з речей їхніх корисних властивостей, які дають можливість задовольнити відповідні потреби індивіда чи колективу.

Розпорядження – це визначення власником юридичної або фактичної долі речі. Індивід або колектив здійснює володіння, користування і розпорядження речами (матеріальними благами) за своїми інтересами, незалежно від волі й бажання інших осіб.

Згідно зі ст. 2 Закону України “Про власність” власність в Україні виступає в таких формах: приватна, колективна, державна.

Інакше регулюються відносини власності в Конституції України і новому Цивільному кодексі. І в Конституції (ст.ст 41, 116, 142, 143), і в Цивільному кодексі (ст.ст. 325 – 327) йдеться про “приватну”, “державну” та “комунальну” і нічого не говориться про колективну власність. При цьому комунальна власність (власність територіальних громад сіл, селищ, міст) розглядається відокремлено від державної.

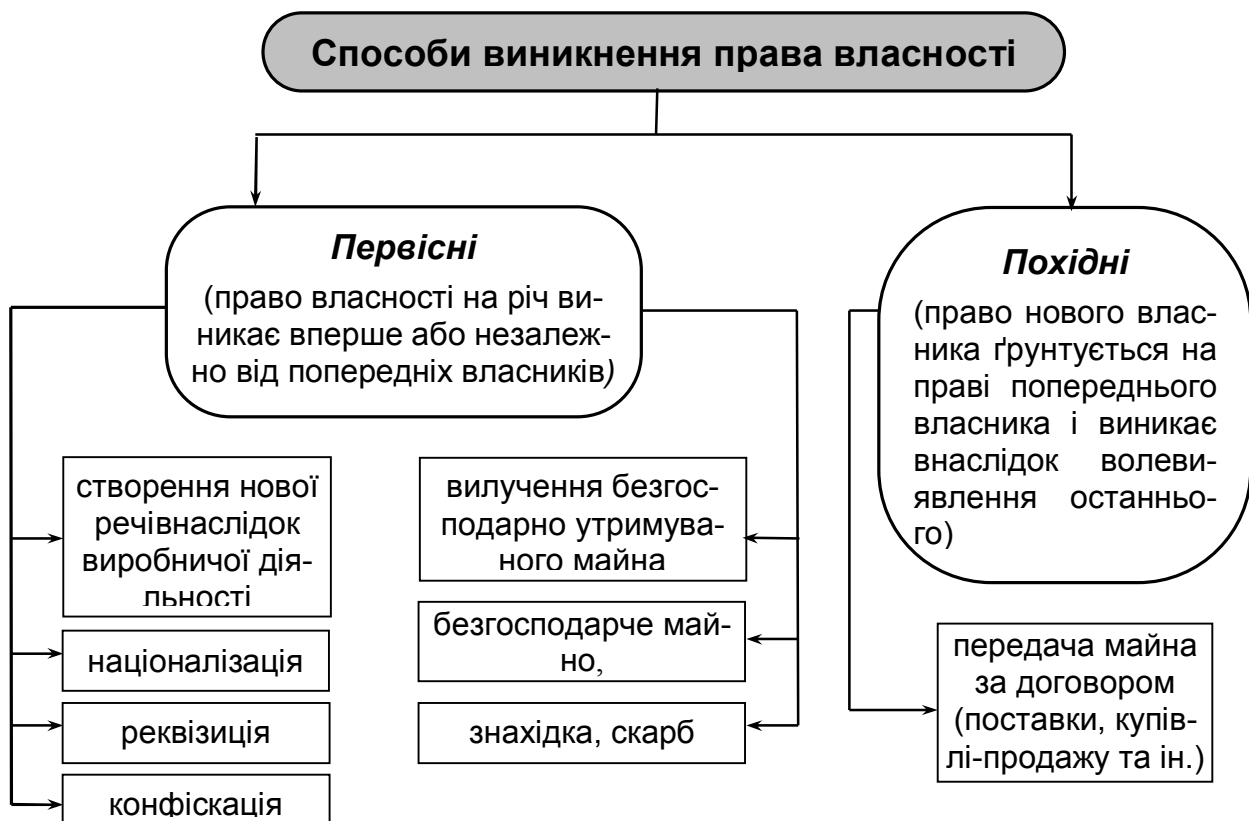

Рис. 1 Способи виникнення права власності

Рис. 2 Підстави припинення права власності

Економічні перетворення відносин власності в процесі сучасної економічної реформи, що передбачає запровадження ринкових форм господарювання, здійснюються шляхом:

1) подолання гіпертрофії державної власності в процесі:

- а) приватизації майна державних підприємств і організацій;
- б) виділення комунальної власності в самостійну форму власності;
- в) передачі в оренду цілісних майнових комплексів державних підприємств та їх структурних підрозділів;

2) легалізації та підтримки приватної власності на засоби виробництва;

3) залучення іноземного капіталу у вітчизняну економіку з метою її структурної перебудови, підвищення ефективності виробництва.

Право власності українського народу від його імені здійснюють органи державної влади й органи місцевого самоврядування у межах, установлених Конституцією України .

Об'єктами права власності українського народу є земля, її надра, атмосферне повітря, водні й інші природні ресурси, що знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виняткової (морської) економічної зони.

Кожен громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності українського народу відповідно до закону.

2. До державної власності в Україні належить майно, у тому числі грошові кошти, які належать державі Україна.

Суб'єктом права державної власності є держава в особі Верховної Ради України.

Управління об'єктами державної власності відповідно до закону (п. 5 ст. 116 Конституції України) здійснює Кабінет Міністрів України. Декретом "Про управління майном, що є у загальнодержавній власності" від 15 грудня 1992 р. Кабінет Міністрів України поклав здійснення функцій з управління зазначеним майном на міністерства та інші органи державної виконавчої влади.

Об'єктами права державної власності є:

земля, майно, що забезпечує діяльність Верховної Ради України та утворених нею державних органів; майно Збройних Сил, органів державної безпеки, прикордонних і внутрішніх військ;

оборонні об'єкти; єдина енергетична система; системи транспорту загального користування, зв'язку та інформації загальнодержавного значення;

кошти державного бюджету; національний банк та його установи і створювані ними кредитні ресурси; республіканські резервні, страхові та інші фонди;

майно вищих і середніх спеціальних навчальних закладів;

майно державних підприємств; об'єкти соціально-культурної сфери або інше майно, що становить матеріальну основу суверенітету України і забезпечує її економічний та соціальний розвиток. У державній власності може перебувати також інше майно, передане у власність України іншими державами, а також юридичними особами й громадянами.

3. У комунальній власності є майно, у тому числі грошові кошти, які належать територіальній громаді.

Суб'єктом права комунальної власності є територіальні громади в особі обласних, районних, міських, селищних, сільських рад

Управління майном, що є в комунальній власності, здійснюють територіальні громади села, селища, міста безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування (ради).

Об'єктами права комунальної власності є:

майно, що забезпечує діяльність відповідних рад і утворених ними органів; кошти місцевих бюджетів; державний житловий фонд;

об'єкти житлово-комунального господарства;

майно закладів народної освіти, культури, охорони здоров'я, торгівлі, побутового обслуговування; майно комунальних підприємств;

місцеві енергетичні системи, транспорт, системи зв'язку та інформації, включаючи націоналізоване майно, передане відповідним підприємствам, установам, організаціям;

інше майно, необхідне для забезпечення економічного й соціального розвитку відповідної території та ін.

4. Суб'єктами права *приватної власності* в Україні є фізичні та юридичні особи (ст. 325 Цивільного кодексу України).

Фізичні і юридичні особи можуть бути власниками будь-якого майна, за винятком окремих видів майна, що відповідно до закону не можуть їм належати.

Об'єктами права приватної власності є:

житлові будинки, квартири, предмети особистого користування, дачі, садові будинки, предмети домашнього господарства, продуктивна і робоча худоба, земельні ділянки, насадження на земельній ділянці, засоби виробництва, вироблена продукція, транспортні засоби, грошові кошти, акції, інші цінні папери, а також інше майно споживчого й виробничого призначення.

Склад, кількість і вартість майна, що може бути у власності громадян, не обмежується, крім випадків, передбачених законом.

Майно може належати громадянам на праві спільної власності:

сумісної (майно, придбане внаслідок спільної праці членів сім'ї);

часткової (майно, придбане внаслідок спільної праці громадян, які об'єдналися для спільної діяльності).

5. Під *правовим режимом майна підприємства* розуміють встановлені правовими нормами структуру цього майна, порядок його придбання (формування), використання й вибуття, а також звернення на нього стягнення кредиторів.

Майно державних підприємств поділяється на три групи – основні фонди, оборотні кошти, а також інші цінності, вартість яких відображається на самостійному балансі підприємства.

Підприємство має право продавати і передавати іншим підприємствам, організаціям та установам, обмінювати, здавати в оренду, надавати безоплатно в тимчасове користування або в позику належні йому будинки, споруди, устаткування, транспортні засоби, інвентар, сировину та інші матеріальні цінності, а також списувати їх із балансу. Однак відчуження засобів виробництва державними підприємствами здійснюється виключно на конкурентних засадах (через біржі, за конкурсом, на аукціонах) у порядку, визначеному Положенням про порядок відчуження основних засобів, що є державною власністю, затвердженим Фондом державного майна України 30 липня 1999 р.

Відчуження майна державного підприємства можливе після отримання дозволу центрального або місцевого органу виконавчої влади, уповноваженого здійснювати функції управління державним майном (далі – орган управління майном), за погодженням із Фондом державного майна України або його регіональними відділеннями, Фондом майна Автономної Республіки Крим.

Одержані внаслідок відчуження державного майна кошти (за винятком плати за послуги) зараховуються до позабюджетного Державного фонду приватизації.

Спеціальні фонди підприємства – це грошові кошти, що прямо й безпосередньо не беруть участі у процесі виробництва, а слугують іншим спеціальним цілям, передбаченим чинним законодавством або статутом підприємства. Використання коштів одного фонду для цілей іншого, як правило, не допускається. Це статутний фонд, *резервний фонд*.

Майновим фондом особливого роду можна вважати *прибуток підприємства*. Правовий режим прибутку державного підприємства охоплює: поняття прибутку, порядок та методи його нарахування; зобов'язання підприємства щодо сплати податків з прибутку та механізм їх здійснення; права підприємства щодо використання прибутку.

Майнові фонди *державних бюджетних установ* (установи у сфері культури, охорони здоров'я, освіти, адміністративного управління) складаються з основних засобів та матеріалів і належать їм на праві оперативного управління.

Державні бюджетні установи витрачають виділені їм кошти за бюджетними кошторисами відповідно до призначення конкретних цільових коштів. Якщо державні бюджетні установи займаються господарською діяльністю, то доходами, отриманими від такої діяльності, вони розпоряджаються самостійно.

Контрольні запитання до теми №6

1. Що таке власність?
2. Що таке відносини власності?
3. Що таке право власності?
4. Які форми власності існують в Україні?
5. Назвіть суб'єктів права власності в Україні.
6. Охарактеризуйте право державної власності.
7. Охарактеризуйте право комунальної власності.

8. Охарактеризуйте право приватної власності.
9. Проаналізуйте правовий режим майна державного підприємства.
10. Проаналізуйте правовий режим майна бюджетних установ.

ТЕМА 7. ГОСПОДАРСЬКО - ДОГОВІРНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ.

- 1. ПРАВОВА ОСНОВА, ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ГОСПОДАРСЬКОГО ДОГОВОРУ.**
- 2. ФУНКЦІЇ ГОСПОДАРСЬКОГО ДОГОВОРУ.**
- 3. ЗМІСТ ТА ФОРМА ГОСПОДАРСЬКОГО ДОГОВОРУ.**
- 4. ПОРЯДОК УКЛАДАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ДОГОВОРІВ.**

5. ВИКОНАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ДОГОВОРІВ.

1. Господарсько-договірні зобов'язання – це майново-господарські зобов'язання, які виникають між суб'єктами господарювання або між суб'єктами господарювання і негосподарюючими суб'єктами – юридичними особами – на підставі господарських договорів.

Господарський договір – це угода суб'єктів господарювання, що спрямована на встановлення, зміну або припинення між ними господарських зобов'язань і передбачає їхнє співробітництво в досягненні визначених нею господарських (комерційних) результатів.

Господарський договір – це правовий документ, у якому фіксується факт угоди та зміст зобов'язань сторін.

Різноманітність господарської діяльності обумовлює широке коло господарських договорів. Тому їх класифікують за кількома критеріями.

1. За суб'єктним складом:

- 1) двосторонні (поставка продукції, купівля-продаж);
- 2) багатосторонні договори (договір лізингу).

2. Залежно від розподілу прав і обов'язків:

- 1) односторонньо-зобов'язуючі (тільки одна сторона зобов'язана вчинити певні дії на користь іншої, а остання має лише права – договір позики);
- 2) двосторонньо-зобов'язуючі (обидві сторони пов'язані взаємними правами та обов'язками – договір купівлі-продажу).

3. Залежно від характеру переміщення матеріальних благ:

- 1) відплатні – дія однієї сторони обов'язково потребує відповідної майнової дії іншої (купівля-продаж, постачання);
- 2) безоплатні – надання майна здійснюється лише однією стороною без одержання зустрічного надання від другої сторони (договір безоплатного користування майном).

4. Залежно від юридичної підстави укладення договору:

- 1) плановані – укладаються на підставі державних замовлень, обов'язкових для прийняття певними господарськими суб'єктами: державними підприємствами, підприємствами-монополістами;
- 2) вільнорегульовані – укладаються на підставі господарських намірів сторін, юридично виражених істотними умовами договорів.

5. Залежно від способу та часу виникнення правовідносин:

1) консенсуальні – для їх укладання необхідне узгодження волі сторін щодо всіх істотних умов (договір купівлі-продажу, постачання);

2) реальні – для їх укладання необхідні не тільки узгодження волі сторін, а й виконання певних дій: передача речі – об'єкта договору (договір позики, договір перевезення).

6. За способом оферти і визначення змісту:

1) договори приєднання – це договори, у яких одна сторона заздалегідь встановлює істотні умови майбутнього договору. Іншій стороні залишається або прийняти їх, або не вступати в договір (перевезення вантажів, страхування тощо);

2) договори, зміст яких сторони визначають при їх укладанні.

7. За регулятивними функціями:

1) попередній договір – це договір, що визначає умови, на яких сторони зобов'язуються у певний строк укласти в майбутньому господарський договір. Такий договір породжує обов'язок укласти до певного строку основний договір, а при ухиленні від його укладання – відшкодувати збитки потерпілій стороні;

2) основний договір – це договір, укладання якого передбачено попереднім договором.

8. Залежно від періодів виконання обов'язків:

1) генеральні договори – укладаються на весь період діяльності, яка регулюється. Генеральний договір визначає істотні умови співробітництва сторін протягом усього періоду здійснення відповідної діяльності, (будівництво АЕС);

2) поточні (разові) договори – укладаються на підставі генерального договору як такі, що розраховані на короткі проміжки часу. Поточні договори, як правило, не включають умов, не передбачених генеральним договором, а лише їх конкретизують.

2. Функції господарських договорів:

1) регулятивна (договір регулює відносини між сторонами на підставі закону, але з урахуванням специфіки конкретного господарського зв'язку);

2) координаційна (договір як засіб узгодження, координації дій відповідно до економічних інтересів і намірів);

3) інформаційна (договір завдяки формальній визначеності його умов включає в себе інформацію про правове становище сторін у договорі, яка необхідна сторонам, у відповідних випадках – юрисдикційним органам, третім особам);

4) контрольна (за допомогою договору здійснюється контроль за ефективністю діяльності суб'єктів господарювання);

5) гарантійна (лише завдяки договору включаються в дію такі правові гарантії виконання договірних зобов'язань, як неустойка, гарантія, застава тощо);

6) правозахисна (договір є правовою формою відносин, тобто формою, в межах якої забезпечується примусове виконання зобов'язань сторін шляхом використання майнових санкцій, засобів оперативного впливу).

3. При укладенні господарських договорів сторони можуть визначати зміст договору на основі:

вільного волевиявлення, коли сторони мають право погоджувати на свій розсуд будь-які умови договору, що не суперечать законодавству;

примірного договору, рекомендованого органом управління суб'єктам господарювання для використання при укладенні ними договорів, коли сторони мають право за взаємною згодою змінювати окремі умови, передбачені примірним договором, або доповнювати його зміст;

типового договору, затвердженого Кабінетом Міністрів України;

договору приєднання, запропонованого однією стороною для інших можливих суб'єктів, коли ці суб'єкти у разі вступу в договір не мають права наполягати на зміні його змісту.

Господарські договори укладаються за правилами, встановленими Цивільним кодексом України з урахуванням особливостей, передбачених Господарським кодексом, іншими нормативно-правовими актами щодо окремих видів договорів.

Зміст господарського договору становлять умови договору, визначені угодою його сторін, спрямованою на встановлення, зміну або припинення господарських зобов'язань, як погоджені сторонами, так і ті, що приймаються ними як обов'язкові умови договору відповідно до законодавства.

Господарський договір вважається укладеним, якщо між сторонами у передбачених законом порядку та формі досягнуто згоди щодо усіх його істотних умов.

Істотними є умови, визнані такими за законом чи необхідні для договорів даного виду, а також умови, щодо яких на вимогу однієї із сторін повинна бути досягнута згода.

При укладенні господарського договору сторони зобов'язані у будь-якому разі погодити предмет, ціну та строк дії договору.

Умови про *предмет* у господарському договорі повинні визначати найменування (номенклатуру, асортимент) та кількість продукції (робіт, послуг), а також вимоги до їх якості. Вимоги щодо якості предмета договору визначаються відповідно до обов'язкових для сторін нормативних документів.

Ціна у господарському договорі визначається в порядку, встановленому Господарським кодексом, іншими законами, актами Кабінету Міністрів України.

Строком дії господарського договору є час, впродовж якого існують господарські зобов'язання сторін, що виникли на основі цього договору.

Господарський договір за загальним правилом укладається у формі єдиного документа, підписаного сторонами та скріпленого печатками. Допускається укладення господарських договорів у спрощений спосіб, тобто шляхом обміну листами, факсограмами, телеграмами, телефонограмами тощо, а також шляхом підтвердження прийняття до виконання замовлень, якщо законом не встановлено спеціальні вимоги до форми та порядку укладення даного виду договорів.

4. Укладання господарського договору — це зустрічні договірно-процедурні дії двох або більше господарюючих суб'єктів щодо вироблення умов договору, які відповідають їх реальним намірам та економічним інтересам, а також юридичне оформлення договору (надання цим умовам певної форми) як правового акта.

Розрізняють конкурентні (торги: аукціони, тендери; конкурси) і неконкурентні способи укладання договорів.

Неконкурентні способи укладання господарських договорів:

1) шляхом проведення прямих переговорів повноважними представниками сторін, що завершуються підписанням договору як єдиного документа;

2) шляхом направлення однією стороною іншій стороні проекту договору та узгодження позицій сторін щодо умов.

Проект договору може бути запропонований будь-якою зі сторін. У разі якщо проект договору викладено як єдиний документ, він надається другій стороні у двох примірниках.

Сторона, яка одержала проект договору, у разі згоди з його умовами оформляє договір відповідно до вимог і повертає один примірник договору другій стороні або надсилає відповідь на лист, факсограму тощо у двадцятиденний строк після одержання договору.

За наявності заперечень щодо окремих умов договору сторона, яка одержала проект договору, складає протокол розбіжностей, про що робиться застереження у договорі, та у двадцятиденний строк надсилає другій стороні два примірники протоколу розбіжностей разом з підписаним договором.

Сторона, яка одержала протокол розбіжностей до договору, зобов'язана протягом двадцяти днів розглянути його, в цей же строк вжити заходів для врегулювання розбіжностей з другою стороною та включити до договору всі прийняті пропозиції, а ті розбіжності, що залишились неврегульованими, передати в цей же строк до суду, якщо на це є згода другої сторони.

У разі досягнення сторонами згоди щодо всіх або окремих умов, зазначених у протоколі розбіжностей, така згода повинна бути підтверджена у письмовій формі (протоколом узгодження розбіжностей, листами, телеграмами, телеграммами тощо).

Якщо сторона, яка одержала протокол розбіжностей щодо умов договору, заснованого на державному замовленні або такого, укладення якого є обов'язковим для сторін на підставі закону, або сторона – виконавець за договором, що в установленому порядку визнаний монополістом на певному ринку товарів (робіт, послуг), яка одержала протокол розбіжностей, не передасть у зазначений двадцятиденний строк до суду розбіжності, що залишилися неврегульованими, то пропозиції другої сторони вважаються прийнятими.

У разі якщо сторони не досягли згоди з усіх істотних умов господарського договору, такий договір вважається неукладеним (таким, що не відбувся). Якщо одна зі сторін здійснила фактичні дії щодо його виконання, правові наслідки таких дій визначаються нормами Цивільного кодексу України.

Зміна та розірвання господарських договорів в односторонньому порядку не допускаються, якщо інше не передбачено законом або договором. Сторона договору, яка вважає за необхідне змінити або розірвати договір, повинна надіслати пропозиції про це другій стороні за договором.

Сторона договору, яка одержала пропозицію про зміну чи розірвання договору, у двадцятиденний строк після одержання пропозиції повідомляє другу сторону про результати її розгляду.

У разі якщо сторони не досягли згоди щодо зміни (розірвання) договору або у разі недержання відповіді у встановлений строк з урахуванням часу поштового обігу, зацікавлена сторона має право передати спір на розгляд суду.

5. Суб'єкти господарювання та інші учасники господарських відносин повинні виконувати господарські зобов'язання належним чином відповідно до закону, інших правових актів, договору, а за відсутності конкретних вимог щодо виконання зобов'язання – відповідно до вимог, що у певних умовах звичайно ставляться.

Порушення зобов'язань є підставою для застосування господарських санкцій, передбачених Господарським кодексом, іншими законами або договором.

Застосування господарських санкцій до суб'єкта, який порушив зобов'язання, не звільняє цього суб'єкта від виконання зобов'язання в натурі, крім випадків, коли інше передбачено законом або договором, або управнена сторона відмовилася від прийняття виконання зобов'язання.

Не допускаються одностороння відмова від виконання зобов'язань, крім випадків, передбачених законом, а також відмова від виконання або відстрочка виконання з мотиву, що зобов'язання другої сторони за іншим договором не було виконано належним чином.

Господарське зобов'язання підлягає виконанню за місцем, встановленим законом, господарським договором, або місцем, яке визначено змістом зобов'язання.

У разі якщо місце виконання зобов'язання не визначено, зобов'язання повинно бути виконано:

за зобов'язаннями, змістом яких є передача прав на будівлю або земельну ділянку, іншого нерухомого майна, – за місцезнаходженням будівлі чи земельної ділянки, іншого нерухомого майна;

за грошовими зобов'язаннями – за місцем розташування управненої сторони на момент виникнення зобов'язання або за новим місцем її розташування за умови, що управнена сторона своєчасно повідомила про нього зобов'язану сторону;

за іншими зобов'язаннями – за місцезнаходженням постійно діючого органу управління (місцем проживання) зобов'язаної сторони, якщо інше не передбачено законом.

Забезпечення виконання господарських зобов'язань (ст.ст. 199 – 202 Господарського кодексу України, гл. 49 Цивільного кодексу України).

Виконання зобов'язання може забезпечуватися неустойкою, порукою, гарантією, заставою.

Банківська гарантія є специфічним засобом забезпечення виконання господарських зобов'язань шляхом письмового підтвердження (гарантійного листа) банком, іншою кредитною установою, страховою організацією (банківська гарантія) про задоволення вимог управненої сторони у розмірі повної грошової суми, зазначеної у письмовому підтвердженні, якщо третя особа (зобов'язана сторона) не виконає вказане у ньому певне зобов'язання або настануть інші умови, передбачені у відповідному підтвердженні.

Зобов'язання за банківською гарантією виконується лише на письмову вимогу управненої сторони.

Гарант має право висунути управненій стороні лише ті претензії, висунення яких допускається гарантійним листом.

Загальні умови припинення господарських зобов'язань (ст. 202 Господарського кодексу України, гл. 50 Цивільного кодексу України):

- 1) виконанням, проведеним належним чином;
- 2) переданням відступного (грошей, іншого майна тощо);
- 3) зарахуванням зустрічної однорідної вимоги або страхового зобов'язання;
- 4) у разі поєднання управненої та зобов'язаної сторін в одній особі;
- 5) за згодою сторін (зокрема, угодою про заміну одного зобов'язання іншим між тими самими сторонами – новацією, прощення боргу);
- 6) через неможливість виконання (у разі виникнення обставин, за які жодна з його сторін не відповідає) та в інших випадках.

Господарське зобов'язання припиняється також у разі його розірвання або визнання недійсним за рішенням суду.

Господарське зобов'язання, що не відповідає вимогам закону, або вчинено з метою, яка явно суперечить інтересам держави і суспільства, або укладено учасниками господарських відносин з порушенням хоча б одним з них госпо-

дарської компетенції (спеціальної правосуб'єктності), може бути на вимогу однієї зі сторін або відповідного органу державної влади визнано судом **недійсним** повністю або частково.

Недійсною може бути визнано також нікчемну умову господарського зобов'язання, яка самотійно або в поєднанні з іншими умовами зобов'язання порушує права та законні інтереси другої сторони або третіх осіб. Нікчемними визнаються, зокрема, такі умови типових договорів і договорів приєднання, що:

виключають або обмежують відповідальність виробника продукції, виконавця робіт (послуг) або взагалі не покладають на зобов'язану сторону певних обов'язків;

допускають односторонню відмову від зобов'язання з боку виконавця або односторонню зміну виконавцем його умов;

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДО ТЕМИ №7:

- 1.Що таке господарський договір?
- 2.Як класифікують господарські договори?
3. Які функції виконують господарські договори?
- 4.Який порядок укладання господарських договорів?
- 5.Які існують засоби забезпечення виконання господарських договорів?
- 6.Які існують підстави припинення зобов'язання?

ТЕМА 8. ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

1. ПОНЯТТЯ, ПРИНЦИПИ ТА ФУНКЦІЇ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.

2. ВИДИ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.

1. Учасники господарських відносин несуть господарсько-правову відповідальність за правопорушення у сфері господарювання шляхом застосування до правопорушників господарських санкцій на підставах і в порядку, передбачених Господарським кодексом, іншими законами та договором.

Господарсько-правова відповідальність – це економічні за змістом і юридичні за формою методи впливу на економічні інтереси суб'єкта господарювання – правопорушника.

Господарсько-правова відповідальність покликана стимулювати належне виконання господарських та інших зобов'язань. Отже, її *головною метою* є забезпечення правопорядку у сфері економіки (в господарських відносинах).

Принципи господарсько-правової відповідальності:

1) потерпіла сторона має право на відшкодування збитків незалежно від того, чи є застереження щодо цього в договорі;

2) передбачена законом відповідальність виробника (продавця) за недоброякісність продукції застосовується також незалежно від того, чи є застереження щодо цього в договорі;

3) сплата штрафних санкцій за порушення зобов'язання, а також відшкодування збитків не звільняють правопорушника без згоди другої сторони від виконання прийнятих зобов'язань у натурі;

4) у господарському договорі неприпустимі застереження щодо виключення або обмеження відповідальності виробника (продавця) продукції.

Функції господарсько-правової відповідальності:

1) *компенсаційно-відновлювальна* – відновлення порушеного правопорядку й усунення наслідків неправомірної поведінки суб'єкта господарювання (відшкодування збитків, неустойка);

2) *попереджувальна* – загроза застосування господарсько-правової відповідальності примушує діяти правомірно;

3) *сигналізаційна* – для однієї сторони це сигнал про необхідність покращення роботи, а для іншої – про доцільність продовження господарського зв'язку з ненадійною стороною.

2. Підставою господарсько-правової відповідальності учасника господарських відносин є вчинене ним правопорушення у сфері господарювання.

Учасник господарських відносин відповідає за невиконання або неналежне виконання господарського зобов'язання чи порушення правил здійснення господарської діяльності, якщо не доведе, що ним вжито усіх залежних від нього заходів для недопущення господарського правопорушення. У разі якщо інше не передбачено законом або договором, суб'єкт господарювання за порушення господарського зобов'язання несе господарсько-правову відповідальність, якщо не доведе, що належне виконання зобов'язання виявилось неможливим внаслідок дії непереборної сили.

Господарські санкції застосовуються у встановленому законом порядку за ініціативою учасників господарських відносин, а адміністративно-господарські санкції – уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування.

Господарськими санкціями визнаються заходи впливу на правопорушника у сфері господарювання, в результаті застосування яких для нього настають несприятливі економічні та/або правові наслідки.

У сфері господарювання застосовуються такі види санкцій:

відшкодування збитків;

штрафні санкції;

оперативно-господарські санкції;

адміністративно-господарські санкції.

Учасник господарських відносин, який порушив господарське зобов'язання або встановлені вимоги щодо здійснення господарської діяльності, пови-

нен відшкодувати завдані цим збитки суб'єкту, права або законні інтереси якого порушено.

Під **збитками** маються на увазі витрати, зроблені управленою стороною, втрата або пошкодження її майна, а також не одержані нею доходи, які управлена сторона одержала б у разі належного виконання зобов'язання або додержання правил здійснення господарської діяльності другою стороною.

Штрафними санкціями визнаються господарські санкції у вигляді грошової суми (неустойка, штраф, пеня), яку учасник господарських відносин зобов'язаний сплатити у разі порушення ним правил здійснення господарської діяльності, невиконання або неналежного виконання господарського зобов'язання.

Законом щодо окремих видів зобов'язань може бути визначений розмір штрафних санкцій, зміна якого за погодженням сторін не допускається (сторона є суб'єктом господарювання, що належить до державного сектора економіки, або порушення пов'язане з виконанням державного контракту). У разі якщо розмір штрафних санкцій законом не визначено, санкції застосовуються в розмірі, передбаченому договором. При цьому розмір санкцій може бути встановлено договором у відсотковому відношенні до суми невиконаної частини зобов'язання або у певній грошовій сумі, або у відсотковому відношенні до суми зобов'язання незалежно від ступеня його виконання, або у кратному розмірі до вартості товарів (робіт, послуг).

Нарахування штрафних санкцій за прострочення виконання зобов'язання, якщо інше не встановлено законом або договором, припиняється через шість місяців від дня, коли зобов'язання мало бути виконано.

Оперативно-господарські санкції – заходи оперативного впливу на правопорушника з метою припинення або попередження повторення порушень зобов'язання, що використовуються самими сторонами зобов'язання в односторонньому порядку.

До суб'єкта, який порушив господарське зобов'язання, можуть бути застосовані лише ті оперативно-господарські санкції, застосування яких передбачено договором.

Оперативно-господарські санкції застосовуються незалежно від вини суб'єкта, який порушив господарське зобов'язання.

Види оперативно-господарських санкцій:

1) одностороння відмова від виконання свого зобов'язання управненою стороною із звільненням її від відповідальності за це – у разі порушення зобов'язання другою стороною;

відмова від оплати за зобов'язанням, яке виконано неналежним чином або достроково виконано боржником без згоди другої сторони;

відстрочення відвантаження продукції чи виконання робіт внаслідок прострочення виставлення акредитива платником, припинення видачі банківських позичок тощо;

2) відмова управненої сторони зобов'язання від прийняття подальшого виконання зобов'язання, порушеного другою стороною, або повернення в односторонньому порядку виконаного кредитором за зобов'язанням (списання з рахунку боржника в безакцептному порядку коштів, сплачених за неякісну продукцію тощо);

3) встановлення в односторонньому порядку на майбутнє додаткових гарантій належного виконання зобов'язань стороною, яка порушила зобов'язання: зміна порядку оплати продукції (робіт, послуг), переведення платника на попередню оплату продукції (робіт, послуг) або на оплату після перевірки їх якості тощо;

4) відмова від встановлення на майбутнє господарських відносин із стороною, яка порушує зобов'язання.

Сторони можуть передбачити у договорі також інші оперативно-господарські санкції.

Оперативно-господарські санкції застосовуються стороною, яка постраждала від правопорушення, у позасудовому порядку та без попереднього пред'явлення претензії порушнику зобов'язання.

Оперативно-господарські санкції можуть застосовуватися одночасно з відшкодуванням збитків та стягненням штрафних санкцій.

Адміністративно-господарські санкції – це заходи організаційно-правового або майнового характеру, які можуть бути застосовані уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування та спрямовані на припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідацію його наслідків.

Адміністративно-господарські санкції можуть бути встановлені виключно законами.

Види адміністративно-господарських санкцій:

- 1) вилучення прибутку (доходу);
- 2) адміністративно-господарський штраф;
- 3) стягнення зборів (обов'язкових платежів);
- 4) зупинення операцій за рахунками суб'єктів господарювання;
- 5) застосування антидемпінгових заходів;
- 6) припинення експортно-імпортних операцій;
- 7) застосування індивідуального режиму ліцензування;
- 8) зупинення дії ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання певних видів господарської діяльності;
- 9) анулювання ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання окремих видів господарської діяльності;
- 10) обмеження або зупинення діяльності суб'єкта господарювання;
- 11) скасування державної реєстрації та ліквідація суб'єкта господарювання;
- 12) інші адміністративно-господарські санкції, встановлені Господарським кодексом та іншими законами.

Адміністративно-господарські санкції можуть бути застосовані до суб'єкта господарювання протягом 6 місяців з дня виявлення порушення, але не пізніше як через 1 рік з дня порушення цим суб'єктом встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності, крім випадків, передбачених законом.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДО 7 ТЕМИ:

1. Що таке господарсько-правова відповідальність?
2. Які принципи господарсько-правової відповідальності?
3. Які види санкцій застосовуються при порушенні господарських зобов'язань?

ТЕМА 9. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКРУТСТВА

1. ПОНЯТТЯ БАНКРУТСТВА. СУБ'ЄКТИ У ВІДНОСИНАХ БАНКРУТСТВА.
2. ПІДСТАВИ ДЛЯ ЗАСТОСУВАННЯ БАНКРУТСТВА.
3. ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО БАНКРУТСТВО.
4. ЛІКВІДАЦІЙНА ПРОЦЕДУРА.
5. МИРОВА УГОДА.

1. Банкрутство як одна з юридичних підстав ліквідації підприємств регулюється Господарським кодексом України (гл. 23). Порядок і умови визнання суб'єктів підприємницької діяльності банкрутами з метою задовольнити претензії кредиторів регулює спеціальний Закон України “Про банкрутство” від 14 травня 1992 р., що нині діє в редакції від 30 червня 1999 р. і називається “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”.

Неспроможність суб'єкта підприємництва – це нездатність суб'єкта підприємництва після настання встановленого строку виконати свої грошові зобов'язання перед іншими особами, територіальною громадою або державою інакше як через відновлення його платоспроможності.

Банкрутство – це визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів інакше як через застосування ліквідаційної процедури.

Боржник – суб'єкт підприємницької діяльності, неспроможний виконати свої грошові зобов'язання перед кредиторами, у тому числі зобов'язання щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), протягом **3 місяців** після настання встановленого строку їх сплати.

Боржником відповідний суб'єкт вважається на всіх стадіях провадження у справі про банкрутство, банкрутом – після того, як господарський суд прийме постанову про визнання боржника банкрутом.

Кредиторами неплатоспроможних боржників є суб'єкти, які мають підтвержені відповідно до законодавства вимоги до боржника щодо грошових зобов'язань, включаючи кредиторів, вимоги яких повністю або частково забезпечені заставою. Правами кредиторів щодо неплатоспроможних боржників кори-

стуються також визначені законом органи справляння податків, зборів (обов'язкових платежів).

Суб'єктом банкрутства може бути лише суб'єкт підприємницької діяльності. Не можуть бути визнані банкрутом казенні підприємства, а також відокремлені структурні підрозділи господарської організації.

При Міністерстві економіки діє **Агентство з питань банкрутства**, головною метою якого є проведення заходів щодо запобігання банкрутству державних підприємств та підприємств, у статутному фонді яких частка державної власності перевищує 25 %, суб'єктів підприємницької діяльності інших форм власності у випадках, передбачених законом. Крім цього воно здійснює:

повноваження державною органом з питань банкрутства відповідно до Закону України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”;

ліцензування діяльності фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, які діють як арбітражні керуючі (розпорядники майна, керуючі санацією, ліквідатори);

ведення єдиної бази даних про підприємства, щодо яких порушено провадження у справі про банкрутство.

Регіональне (обласне) управління з питань банкрутства відповідно до покладених на нього завдань:

аналізує стан додержання законодавства з питань банкрутства та інформує про результати аналізу Мінекономіки;

забезпечує в регіонах реалізацію процедур банкрутства щодо відсутнього боржника;

бере участь у проведенні аналізу фінансово-господарського становища суб'єктів підприємницької діяльності, що перебувають у державній власності, із метою виявлення серед них боржників та запобігання їх банкрутству.

Засновники (учасники) суб'єкта підприємництва, власник майна, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, у межах своїх повноважень зобов'язані вживати своєчасних заходів щодо запобігання його банкрутству. Законодавством передбачено *два види позасудових процедур*, які можуть провадитися з метою запобігання банкрутству:

надання фінансової допомоги в розмірі, достатньому для погашення його зобов'язань перед кредиторами, включаючи зобов'язання щодо сплати податків, зборів (обов'язкових платежів);

відновлення платоспроможності цього суб'єкта (досудова санація) – це система заходів щодо відновлення платоспроможності боржника, яка включає реорганізаційні, організаційно-господарські, управлінські, інвестиційні, технічні, фінансово-економічні, правові заходи відповідно до законодавства до початку порушення провадження у справі про банкрутство.

2. Підставою для застосування банкрутства до суб'єкта підприємництва є економічний фактор – неспроможність виконати грошові зобов'язання. Справу про банкрутство порушує господарський суд, якщо безспірні вимоги кредитора (кредиторів) до боржника сукупно складають не менше 300 мінімальних розмірів заробітної плати, які не були задоволені боржником протягом 3 місяців після встановленого для їх погашення терміну, якщо інше не передбачено законом.

Грошове зобов'язання – зобов'язання боржника заплатити кредитору певну грошову суму. Склад і розмір грошових зобов'язань, у тому числі розмір заборгованості за передані товари, виконані роботи і надані послуги, сума кредитів з урахуванням процентів, які зобов'язаний сплатити боржник, визначаються на день подачі в господарський суд заяви про порушення провадження у справі про банкрутство.

Фактичною підставою для порушення справи про банкрутство може бути лише письмова заява до господарського суду, яка називається “заява про порушення справи про банкрутство”. З такою заявою до господарського суду можуть звернутися:

будь-хто з кредиторів. Кредитори мають право об'єднати свої вимоги до боржника і звернутися до суду з однією заявою, що підписується всіма кредиторами, які об'єднали свої вимоги;

боржник із власної ініціативи (за наявності майна, достатнього для покриття судових витрат);

Разом з тим, боржник *зобов'язаний* звернутися в місячний термін до господарського суду із заявою про порушення справи про банкрутство у разі, якщо:

задоволення вимог одного або кількох кредиторів приведе до неможливості виконання грошових зобов'язань боржника в повному обсязі перед іншими кредиторами;

орган боржника, уповноважений відповідно до установчих документів або законодавства прийняти рішення про ліквідацію боржника, прийняв рішення про звернення до господарського суду із заявою боржника про порушення справи про банкрутство;

при ліквідації боржника не у зв'язку з процедурою банкрутства встановлено неможливість боржника задовольнити вимоги кредиторів у повному обсязі;

в інших випадках, передбачених законом.

3. Проведення у справах про банкрутство здійснюють господарські суди. У випадках, передбачених законом, щодо неплатоспроможного боржника застосовуються такі процедури.

Розпорядження майном боржника (відповідно до ст. 1 Закону України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”) – це система заходів щодо нагляду та контролю за управлінням та розпорядженням майном боржника з метою забезпечення збереження та ефективного використання майнових активів боржника та проведення аналізу його фінансового становища.

Розпорядження майном боржника – це перша судова процедура, яка застосовується до боржника. Вона не проводиться лише у випадках спрощеного порядку банкрутства, а також стосовно громадян-підприємців.

Задачі процедури розпорядження майном боржника полягають у:

збереженні майнових активів боржника;

виявленні кредиторів;

складанні та затвердженні реєстру грошових вимог кредиторів;

проведенні перших загальних зборів кредиторів;

прийнятті рішення про перехід на наступну стадію процедури банкрутства.

Термін цієї процедури складає 6 місяців і може бути продовжений чи скорочений судом за клопотанням комітету кредиторів, розпорядника майна чи власника. З моменту порушення справи про банкрутство суд уводить мораторій на задоволення майнових вимог кредиторів, термін виконання яких настав до дня введення мораторію. Уведення процедури розпорядження майном боржни-

ка хоч і не тягне усунення керівника боржника та його органів управління, однак їх повноваження суттєво скорочуються.

На підготовчому засіданні суду, яке повинно відбутися не пізніше 30 днів з моменту порушення справи про банкрутство, вирішується: за загальною чи спрощеною процедурою буде вестися справа, з'ясовуються обставини, що можуть перешкоджати переходу до наступного етапу процедури банкрутства – публікації в офіційному друкованому органі повідомлення про порушення справи про банкрутство. Такими обставинами можуть бути: погашення вимог боржником, відкликання заяви про порушення справи про банкрутство тощо. Якщо перешкоджаючих обставин не має, то суд виносить ухвалу, у якій визначається розмір вимог кредиторів, які подали заяву про порушення справи про банкрутство; дата складення розпорядником майна реєстру вимог кредиторів, який має бути складений та поданий до господарського суду на затвердження не пізніше 2 місяців та 10 днів після дати проведення підготовчого засідання суду; дата попереднього засідання суду, яке має відбутися не пізніше 3 місяців після дати проведення підготовчого засідання суду; дата скликання перших загальних зборів кредиторів, які мають відбутися не пізніше 3 місяців і 10 днів після дати проведення підготовчого засідання суду; дата засідання суду, на якому буде винесено ухвалу про санацію боржника, чи про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури, чи припинення провадження у справі про банкрутство, яке має відбутися не пізніше 6 місяців після дати проведення підготовчого засідання суду.

Виявлення кредиторів та інвесторів здійснюється шляхом подання кредитором у місячний термін з дня опублікування оголошення про порушення справи про банкрутство до господарського суду заяв про грошові вимоги до боржника та документів, що їх підтверджують, а інвестором – до розпорядника майна заяв про участь у санації боржника.

На попередньому засіданні господарського суду розглядаються заяви усіх кредиторів та виноситься ухвала, у якій зазначається розмір визнаних судом вимог кредиторів, які включаються розпорядником майна до реєстру вимог кредиторів, та призначається дата проведення зборів кредиторів.

Проведення зборів кредиторів повинно бути здійснено не пізніше 3 місяців та 10 днів після дати проведення попереднього засідання. Розпорядник майна повідомляє кредиторів згідно з реєстром вимог кредиторів про місце й час

проведення зборів кредиторів та організує їх проведення. На перших зборах кредиторів утворюється комітет кредиторів (кількістю не більше 7 осіб), визначаються його повноваження.

Заключним етапом процедури розпорядження є *засідання суду*, на якому приймається рішення про введення процедури санації чи відкриття ліквідаційної процедури. Якщо до початку засідання суду було укладено мирову угоду чи був погашений борг перед кредиторами, то провадження у справі про банкрутство припиняється.

Санація – система заходів, що здійснюються під час провадження у справі про банкрутство з метою запобігання визнання боржника банкрутом та його ліквідації, спрямована на оздоровлення фінансово-господарського становища боржника, а також задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів шляхом кредитування, реструктуризації підприємства, боргів і капіталу та (або) зміну організаційно-правової та виробничої структури боржника.

Тривалість процедури санації становить 12 місяців і може бути продовжена не більш як на 6 місяців.

Санація вводиться господарським судом за клопотанням комітету кредиторів і йде за процедурою розпорядження. З моменту введення процедури санації припиняються повноваження керівника боржника, вони переходять до керуючого санацією. Власник майна не має права обмежувати повноваження керуючого санацією щодо розпорядження майном.

Процедура санації реалізується через план санації, який представляє собою комплексну програму фінансового оздоровлення боржника та застосування спеціальних заходів по відновленню його платоспроможності із зазначенням терміну їх реалізації.

План санації розробляє арбітражний керуючий протягом 3 місяців з моменту об'явлення процедури санації. Цей план розглядається на засіданні комітету кредиторів, яке повинно відбутися у 4-х місячний термін з моменту введення процедури санації. Якщо план санації буде схвалено комітетом кредиторів (більш ніж половиною голосів), то він протягом 5 днів передається до господарського суду.

Якщо протягом 6 місяців із дня введення процедури санації план санації не буде поданий до суду, то суд приймає рішення про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури.

За підсумками санації арбітражний керуючий надає письмовий звіт зборам кредиторів не пізніше ніж за 15 днів до закінчення встановленого терміну процедури санації чи за наявністю підстав для дострокового її припинення. Після проведення зборів звіт арбітражного керуючого та протокол зборів кредиторів подається у господарський суд не пізніше 5 днів після проведення зборів. Якщо платоспроможність боржника дійсно відновлена, то суд затверджує звіт керуючого санацією, що є підставою для припинення провадження у справі.

У разі клопотання зборів кредиторів, відмови у затвердженні звіту керуючого санацією, неподання цього звіту у встановлені строки чи не проведенні розрахунків із кредиторами у визначений термін господарський суд визнає боржника банкрутом і відкриває ліквідаційну процедуру.

4. Ліквідація – припинення діяльності суб'єкта підприємницької діяльності, визнаного господарським судом банкрутом, з метою здійснення заходів щодо задоволення визнаних судом вимог кредиторів шляхом продажу його майна.

Це завершальна процедура і вийти з неї можна лише через мирову угоду. Процедура ліквідації відкривається у разі:

- коли комітет кредиторів клопоче про введення такої процедури;
- коли результати санації виявилися незадовільними;
- коли суд застосовує спрощені процедури банкрутства;
- банкрутства громадян – суб'єктів підприємницької діяльності.

Загальний строк ліквідаційної процедури не може перевищувати 12 місяців. При необхідності суд може продовжити цей термін на 6 місяців.

Етапи ліквідаційної процедури:

- уведення процедури;
- виявлення та оцінка ліквідаційної маси;
- реалізація майна боржника;
- задоволення вимог кредиторів;
- затвердження звіту ліквідатора.

Протягом 5 днів із дня винесення постанови суду про визнання боржника банкрутом ліквідатор зобов'язаний подати в офіційний друкований орган відомості про визнання боржника банкрутом. У місячний термін із дня публікації поточні кредитори повинні звернутися до суду із заявою своїх претензій до боржника.

З прийняття постанови про визнання банкрутом підприємство набуває новий правовий статус – статус банкрута; підприємницька діяльність банкрута завершується закінченням технологічного циклу з виготовлення продукції у разі можливості її продажу; строк виконання усіх грошових зобов'язань банкрута та зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) вважається таким, що настав; припиняється нарахування неустойки (штрафу, пені), відсотків та інших економічних санкцій за всіма видами заборгованості банкрута; відомості про фінансове становище банкрута перестають бути конфіденційними чи становити комерційну таємницю.

Розрахунки з кредиторами ліквідатор здійснює згідно з реєстром їх вимог, за виключенням привілейованих кредиторів.

Черговість спрямування коштів, одержаних від продажу майна банкрута, на задоволення вимог кредиторів, встановлена ст. 31 Закону, згідно з якою:

у першу чергу задовольняються:

- а) вимоги, забезпечені заставою,
- б) виплата вихідної допомоги звільненим працівникам банкрута, у тому числі відшкодування кредиту, отриманого на ці цілі,
- в) витрати, пов'язані з провадженням у справі про банкрутство в господарському суді та роботою ліквідаційної комісії;

у другу чергу задовольняються вимоги, що виникли із зобов'язань банкрута перед працівниками підприємства-банкрута (за винятком повернення внесків членів трудового колективу до статутного фонду підприємства), зобов'язань, що виникли внаслідок заподіяння шкоди життю та здоров'ю громадян, шляхом капіталізації відповідних платежів у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, а також вимоги громадян довіритель (вкладників) довірчих товариств або інших суб'єктів підприємницької діяльності, які залучали майно (кошти) довіритель (вкладників);

у третю чергу задовольняються вимоги щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів),

у четверту чергу задовольняються вимоги кредиторів, не забезпечені заставою, у тому числі й вимоги кредиторів, що виникли із зобов'язань у процедурі розпорядження майном боржника чи в процедурі санації боржника;

у п'яту чергу задовольняються вимоги щодо повернення внесків членів трудового колективу до статутного фонду підприємства;

у шосту чергу задовольняються інші вимоги.

Вимоги кожної наступної черги задовольняються в міру надходження на рахунок коштів від продажу майна банкрута після повного задоволення вимог попередньої черги.

У разі недостатності коштів, одержаних від продажу майна банкрута, для повного задоволення всіх вимог однієї черги вимоги задовольняються пропорційно сумі вимог, що належить кожному кредиторові однієї черги.

Вимоги, заявлені після закінчення строку, встановленого для їх подання, не розглядаються й вважаються погашеними. Так само вважаються погашеними вимоги, не визнані господарським судом, не заявлені взагалі та не задоволені за недостатністю майна.

Завершальним етапом процедури ліквідації є затвердження господарським судом звіту ліквідатора, що є підставою для припинення провадження у справі про банкрутство.

Якщо після завершення ліквідаційної процедури в юридичної особи – банкрута не залишилося майна, то суд виносить ухвалу про ліквідацію юридичної особи-банкрута. У випадках, коли майна банкрута вистачило для задоволення вимог кредиторів, він вважається таким, що не має боргів і може здійснювати підприємницьку діяльність.

5. Мирова угода – домовленість між боржником і кредиторами стосовно відстрочки та (або) розстрочки, а також прощення (списання) кредиторами боргів боржника, яка оформляється угодою сторін.

Мирова угода може бути укладена на будь-якій стадії провадження у справі про банкрутство, за умови згоди всіх кредиторів, вимоги яких забезпечені заставою майна боржника.

Найчастіше вона використовується при банкрутстві підприємств, які виробляють планово-збиткову продукцію, де процедура санації не може бути застосована.

Мирова угода може бути укладена тільки стосовно вимог, забезпечених заставою, вимог другої та наступних черг, визначених ст. 31 закону.

Одностороння відмова від мирової угоди не допускається.

Мирова угода має містити положення про розміри, порядок і терміни виконання зобов'язань боржника; відстрочку чи розстрочку або прощення (списання) боргів чи їх частини.

Арбітражний керуючий протягом 5 днів з дня укладення мирової угоди повинен подати до господарського суду заяву про затвердження мирової угоди.

Затвердження господарським судом мирової угоди є підставою для припинення провадження у справі про банкрутство. У разі винесення господарським судом ухвали про відмову в затвердженні мирової угоди мирова угода вважається неукладеною.

За заявою будь-кого із кредиторів мирова угода може бути визнана господарським судом недійсною, якщо:

боржником подані недостовірні відомості про своє майно в бухгалтерському балансі або в інших документах, що свідчать про фінансове та майнове становище боржника (банкрута);

виконання мирової угоди призведе боржника до банкрутства тощо.

Мирова угода може бути розірвана за рішенням господарського суду у разі:

невиконання боржником умов мирової угоди щодо не менш як 1/3 вимог кредиторів;

вчинення боржником дій, які завдають збитків правам та законним інтересам кредиторів.

Визнання мирової угоди недійсною та її розірвання є підставою для поновлення провадження по справі про банкрутство.

Контрольні запитання до теми № 10

1. Порівняйте поняття "банкрутство" і "неспроможність".
2. Хто є суб'єктом банкрутства?
3. Які заходи спрямовані на запобігання банкрутству?
4. Хто може звертатися із заявою про порушення справи про банкрутство?
5. Які підстави для застосування процедури банкрутства до суб'єкта підприємницької діяльності?
6. Які судові процедури застосовують до боржника?
7. Що собою являє процедура розпорядження майном боржника?
8. Охарактеризуйте процедуру санації.
9. Розкрийте етапи ліквідаційної процедури.
10. Що таке мирова угода?

ТЕМА 10. ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

- 1. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ У ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИНАХ.**
- 2. ДОСУДОВЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ.**
- 3. ВИРІШЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ.**

1. Держава забезпечує захист прав і законних інтересів суб'єктів господарювання. Кожний суб'єкт господарювання відповідно до Господарського кодексу та Господарського процесуального кодексу України має право на захист своїх прав і законних інтересів. Права та законні інтереси зазначених суб'єктів захищаються шляхом:

визнання наявності або відсутності прав;

визнання повністю або частково недійсними актів органів державної влади та органів місцевого самоврядування, актів інших суб'єктів, що суперечать законодавству, ущемляють права та законні інтереси суб'єкта господарювання;

визнання недійсними господарських угод;

відновлення становища, яке існувало до порушення прав та законних інтересів суб'єктів господарювання;

припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення;

присудження до виконання обов'язку в натурі;

відшкодування збитків;

застосування штрафних санкцій;

застосування оперативно-господарських санкцій;

застосування адміністративно-господарських санкцій;

установлення, зміни і припинення господарських правовідносин;

іншими способами, передбаченими законом.

Державні гарантії прав і інтересів суб'єктів, що господарюють, можна розділити на:

загальні, які полягають у тому, що держава гарантує суб'єктам господарювання, незалежно від обраних ними організаційно-правових форм господарської діяльності і форм власності, однакові права і створює рівні можливості для доступу до матеріально-технічних, фінансових, трудових, інформаційних, природних та інших ресурсів.

майнові, які полягають у тому, що держава шляхом прийняття відповідного законодавства, створення спеціальних структур гарантує недоторканість їхнього майна і забезпечує захист права власності (ст. 13 Конституції України).

Порядок і форми захисту прав суб'єктів господарювання визначаються, насамперед, нормами Господарського процесуального кодексу України (ГПК), відповідно до якого господарські спори вирішуються в порядку позовного виробництва, а справи про банкрутство – також з урахуванням особливостей, передбачених Законом України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” від 30 червня 1999 р.

Спори вирішуються на підставі Конституції України, законів та інших нормативно-правових актів України, міжнародних договорів і угод, згода на обов'язковість застосування яких надана Верховною Радою України.

Особливу увагу законодавець приділяє захистові права власності, оскільки власність є основою існування й діяльності підприємців і підприємств будь-яких організаційно-правових форм. Передбачені чинним законодавством способи захисту права власності прийнято поділяти на:

речово-правові – спрямовані на захист від безпосереднього неправомірного впливу будь-яких інших осіб. Одним із них є витребування власни-

ком майна з чужого незаконного володіння (*віндикація*). Позивачем у справі буде власник, із володіння якого майно вибуло без його відома. Власник може також подати в суд *негаторний позов* (позов про усунення будь-яких порушень його права власності, навіть якщо ці порушення не пов'язані з позбавленням володіння). Підставою для негаторного позову є порушення, що перешкоджають власникові здійснювати свої права користування й розпорядження майном. При цьому, хоча майно і не вибуває з володіння власника, використовувати його за призначенням власник не має можливості;

зобов'язально-правові – застосовуються, у випадку зобов'язальних, зокрема, договірних відносин між власником і особою, що необґрунтовано утримує майно (наприклад, коли орендар не повертає орендодавцеві-власникові його майно після закінчення терміну договору оренди).

2. У процесі господарювання між підприємствами, підприємцями, державними й іншими органами виникають, здійснюються й припиняються численні господарські відносини, які іноді супроводжуються розбіжностями – господарськими спорами.

Більшість спорів передається на вирішення до господарського суду *без досудового врегулювання*.

Досудового врегулювання у відповідності до ст. 5 ГПК України потребують тільки ті господарські спори, що виникають із договору перевезення, договору про надання послуг зв'язку, а також договору, заснованого на державному замовленні (з цими спорами сторони можуть звертатися за захистом своїх законних інтересів у господарський суд лише після того, як контрагентів була направлена претензія, яку той або відхилив, або не дав на неї відповідь у термін, установлений чинним законодавством). В інших випадках процедура досудового врегулювання відбувається за згодою сторін, у випадках коли це прямо передбачено умовами укладеного між ними договору.

Недотримання порядку досудового врегулювання спорів є підставою для повернення позовної заяви (ст. 63 ГПК).

Установлені певні вимоги до змісту й форми претензії. Вона повинна бути викладена тільки в письмовій формі (ст. 6 ГПК).

Претензія підписується повноважною особою підприємства, організації або їхнім представником і надсилається адресатові рекомендованим (цінним) листом або вручається під розписку.

Законодавством установлені два види термінів розгляду претензій:

загальний (в місячний термін із дня її одержання);

спеціальний (претензії, пов'язані з якістю й комплектністю продукції (товарів), розглядаються протягом двох місяців).

Установлено відповідні вимоги до форми й змісту відповіді на претензію. Насамперед, це тільки письмова форма відповіді.

Якщо у відповіді про визнання претензії не повідомляється про перерахування визнаної суми, то її заявник через 20 днів після одержання відповіді має право пред'явити в банк розпорядження про списання в безперечному порядку визнаної боржником суми. До розпорядження додається відповідь боржника, а якщо в ній не зазначений розмір визнаної суми, то додається також копія претензії.

3. Основним способом захисту порушених прав і законних інтересів громадян, підприємців і підприємств є *судовий захист*, здійснюваний від імені держави, який регламентується, насамперед, нормами Господарського процесуального кодексу України.

Звертання до суду за захистом – право підприємства, підприємця і будь-яка угода про відмову від такого права є недійсною (ст. 2 ГПК). Можлива лише відмова підприємства-позивача від уже заявленого позову, але це надалі позбавляє позивача права повторного звертання в суд із цими вимогами.

Правосуддя в господарських відносинах здійснюється господарськими судами. Відповідно до Закону України “Про господарські суди” систему спеціалізованих судових органів, що здійснюють правосуддя в господарських відносинах, складають Вищий господарський суд України, апеляційні господарські суди регіонів, а також місцеві господарські суди.

При цьому господарським судам підвідомчі справи:

про спори, що виникають при укладанні, зміні й розірванні господарських договорів – переддоговірні спори;

про спори, що виникають при виконанні договорів;

про спори, що виникають на інших підставах (наприклад, про відшкодування збитків, заподіяних підприємству в результаті виконання вказівок державних або інших органів);

про визнання недійсними актів державних і інших органів на підставах, зазначених у законодавстві (наприклад, акта, що не відповідає компетенції органа або вимогам законодавства);

за заявами органів Антимонопольного комітету України з питань, віднесених до його компетенції;

про банкрутство.

Порядок розгляду справ і інші питання судової процедури визначаються Господарським процесуальним кодексом України.

При звертанні в господарський суд із позовом про захист своїх порушених прав підприємство або підприємець повинні сплатити державне мито.

Підприємства й підприємці (як позивачі, так і відповідачі) у господарському процесі користуються рівними процесуальними правами.

Підсумком судового вирішення будь-якого господарського спору є **судове рішення** – владний акт, що пов'язує правову норму з конкретним юридичним фактом і поширює дію норми на даний факт, установлює права й обов'язки конкретних суб'єктів права.

У залежності від підстав суд виносить *рішення* (при вирішенні спору по суті), *постанови* (у справах про банкрутство – постанова про визнання боржника банкрутом, постанови апеляційної й касаційної інстанції за результатами перегляду винесених судом попередніх інстанцій рішень, ухвал, постанов) і ухвали (в інших випадках).

Рішення господарського суду набуває чинності після закінчення 10-денного терміну з дня його прийняття, а у випадку, якщо в судовому засіданні були оголошені тільки вступна й резолютивна частини рішення, воно набирає сили після закінчення 10-денного терміну з дня підписання рішення.

У випадку подачі апеляційної скарги або внесення прокурором апеляційного протесту рішення, якщо воно не скасоване, набуває чинності після розгляду справи апеляційною інстанцією.

Зміст і структура судового рішення повинні відповідати вимогам ст. 84 ГПК України. Судове рішення складається з вступної, описової, мотивувальної й резолютивної частин.

Надійний захист прав і інтересів суб'єктів господарювання, що охороняються забезпечує встановлений законодавством порядок перегляду судових рішень в апеляційному й касаційному порядку, у ході яких перевіряється законність і обґрунтованість прийнятих господарськими судами попередніх інстанцій рішень, ухвал і постанов.

Перегляд рішень, що не набули чинності, ухвал, постанов (у справах про банкрутство) у порядку апеляційного провадження здійснюють апеляційні господарські суди регіонів за апеляційними скаргами сторін у справі або апеляційними поданнями прокурора.

Апеляційна скарга або подання подається через місцевий господарський суд, що розглянув справу. Місцевий господарський суд у 5-денний термін направляє отриману апеляційну скаргу або подання разом із справою до апеляційного господарського суду (статті 91 і 92 ГПК).

Апеляційна скарга подається, а апеляційне подання вноситься протягом 10 днів із дня ухвалення рішення місцевим господарським судом, а у випадку якщо в судовому засіданні були оголошені тільки вступна й резолютивна частини рішення — із дня підписання рішення, оформленого у відповідності до ст. 84 ГПК України. Відновлення пропущеного процесуального терміну подачі апеляційної скарги можливе протягом трьох місяців із дня ухвалення рішення місцевим господарським судом (ст. 93 ГПК).

Апеляційний господарський суд переглядає справу за правилами розгляду цих справ у першій інстанції з деякими обмеженнями (ст. 101 ГПК — позбавлення права приймати додаткові докази, за винятком тих випадків, коли заявник обґрунтував неможливість їхньої подачі суду першої інстанції причинами, що не залежать від нього, неприйняття вимог, що не були предметом розгляду в суді першої інстанції).

Перегляд в апеляційному порядку рішень місцевих господарських судів здійснюється колегіями в складі трьох суддів.

Апеляційна скарга (подання) на рішення місцевого господарського суду розглядається у 2-місячний термін з дня надходження справи разом з апеляційною скаргою (поданням) в апеляційну інстанцію. За підсумками

розгляду апеляційної скарги (подання) апеляційний господарський суд приймає постанову, що набуває чинності з дня її прийняття.

Перегляд рішень місцевих судів, що набули чинності, й постанов апеляційних судів регіонів у порядку касаційного провадження здійснюється Вищим господарським судом України.

Касаційна скарга може бути подана протягом 1 місяця з дня набуття чинності закону рішення місцевого господарського суду або апеляційного господарського суду. У ній не допускаються посилання на недоведеність тих або інших обставин справи (ст.ст. 109 – 111 ГПК).

У касаційній інстанції скарга (подання) розглядається за правилами розгляду справ у судах першої інстанції, за винятком процесуальних дій, пов'язаних зі встановленням обставин справи і їхнім доведенням. Касаційна інстанція на підставі установлених фактичних обставин справи перевіряє застосування судом першої або апеляційної інстанції норм матеріального й процесуального права.

Касаційна скарга (подання) розглядається у 2-місячний термін з дня надходження справи разом із касаційною скаргою (поданням) у Вищий господарський суд України.

За підсумками розгляду касаційної скарги (подання) суд приймає постанову, що набуває чинності з дня її прийняття.

Касаційній інстанції надане право скасування рішень або постанов попередніх інстанцій і передачі справи на новий розгляд у суд першої інстанції.

Перегляд постанови Вищого господарського суду України, прийнятої за результатами перегляду рішення місцевого господарського суду, що набуло чинності, або постанови апеляційного господарського суду з ініціативи сторони або Генерального прокурора України, здійснюється Верховним Судом України.

Оскарження постанов Вищого господарського суду України у Верховний Суд України можливе з досить обмеженого кола найбільш вагомих підстав, ігнорування яких здатне дестабілізувати судову систему в цілому. Наприклад, застосування Вищим господарським судом нормативно-правового акта, що суперечить Конституції України; виявлення різного застосування Вищим господарським судом того самого положення закону або іншого нормативно-правового акта в аналогічних справах (ст. 111 ГПК).

Касаційна скарга або подання на постанову Вищого господарського суду можуть бути подані не пізніше 1 місяця з дня його прийняття, однак у випадку виникнення підстав для оскарження постанови Вищого господарського суду після закінчення встановленого терміну, незважаючи на закінчення цього терміну, Верховний Суд України зобов'язаний прийняти касаційну скаргу (подання) до свого провадження.

Тривалість провадження за касаційною скаргою на постанову Вищого господарського суду не може перевищувати 1 місяця.

За результатами розгляду касаційної скарги (подання) більшістю голосів суддів, що брали участь у перегляді постанови Вищого господарського суду, виноситься постанова Верховного Суду України. Вона є остаточною й оскарженню не підлягає.

Додатковою гарантією прав суб'єктів господарювання служить те, що рішення, ухвали, постанови господарського суду можуть бути переглянуті за ново виявленими обставинами.

Відповідно до ст. 112 ГПК господарський суд може переглянути прийняте ним рішення, що набуло чинності, за ново виявленими обставинами, які мають істотне значення для справи і не могли бути відомі заявникові (наприклад, подання експертом неправильного висновку, що був покладений в основу судового рішення, неправильний переклад документів або пояснень учасників процесу; надання недостовірних або фальсифікованих документів).

Право ініціювання перегляду справи за ново виявленими обставинами надано стороні й прокуророві, які можуть протягом 2 місяців із дня встановлення цих обставин звернутися до суду, який виніс судове рішення, із заявою (поданням) про його перегляд.

Суд розглядає заяву (подання) про перегляд судового рішення (постанови, ухвали) протягом 1 місяця і за його результатами виносить: рішення – у випадку зміни або скасування рішення; постанову – у випадку зміни або скасування постанови; ухвалу – у випадку зміни або скасування ухвали або залишення рішення, постанови, ухвали без змін.

Найважливішим елементом захисту прав підприємств і підприємців є ефективна робота правового механізму виконання судових рішень, у зв'язку з цим велике значення для всіх судів, у тому числі і господарських, має ви-

конавче провадження – завершальна стадія судового процесу. Документом, що видається господарським судом на виконання рішення, ухвали, постанови, є наказ суду, що видається або висилається стягувачеві після набуття судовим рішенням чинності. Наказ може бути пред'явлений до виконання не пізніше 3 місяців із дня ухвалення рішення, ухвали або постанови.

Основні положення про порядок виконання рішень господарських судів, ухвал і постанов регламентуються розділом XIV ГПК України (статті 115 — 122), а також Законом України “Про виконавче провадження”.

Господарські спори можуть розглядатися не тільки господарськими судами. Відповідно до діючого законодавства підприємства мають право передати підвідомчий господарським судам спор на вирішення до третейського суду.

Загального закону, що регулює діяльність третейських судів, в Україні немає. На сьогодні порядок вирішення господарських спорів третейськими судами України регулюється Положенням про третейський суд для розгляду господарських спорів між об'єднаннями, підприємствами, організаціями й установами, затвердженим Держарбітражем Союзу РСР 30 грудня 1975 р. (зі змінами й доповненнями від 10 вересня 1987 р. і 28 червня 1991 р.).

Положенням встановлено, що сторона, що визнала за необхідне передати спір на вирішення до третейського суду, повідомляє про це іншій стороні рекомендованим листом і вказує особу або осіб, яких вона обрала третейськими суддями. При цьому повинна бути згода зазначених осіб на участь як третейських суддів. Інша сторона, одержавши таке повідомлення, у 10-денний термін повинна дати письмову згоду або направити заперечення. Третейський суд обирається в складі одного або іншої непарної кількості суддів.

При відмові від розгляду господарської суперечки в третейському суді або неотримання відповіді у встановлений термін спір передається на розгляд господарського суду з підсудності.

У третейському суді спір розглядається протягом місяця з дня надходження позовної заяви. Рішення третейського суду викладається в письмовій формі і підписується суддями.

Крім того, чинне законодавство України передбачає розгляд деяких категорій спорів в інших спеціально створених третейських судах (напри-

клад, Міжнародному комерційному арбітражі при Торгово-промисловій палаті України).

Контрольні запитання до теми №10

1. Назвіть основні нормативні акти, якими регулюється діяльність господарських судів.
2. Які справи підвідомчі господарським судам?
3. Які шляхи захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарювання передбачені чинним законодавством?
4. У яких випадках законодавством передбачена необхідність досудового врегулювання господарських спорів?
5. Розкрийте порядок пред'явлення претензії.
6. Розкрийте порядок вирішення справи у суді.
7. Що собою являє процедура перегляду рішення суду в апеляційному порядку?
8. Що собою являє процедура перегляду рішення суду в касаційному порядку?
9. Який порядок перегляду судових рішень за ново виявленими обставинами?
10. Що таке третейський суд?

ТЕМА 11. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОБМЕЖЕННЯ МОНОПОЛІЗМУ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

1. ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ АНТИМОНОПОЛЬНОГО КОМІТЕТУ.
2. ЗАКОНОДАВСТВО ПРО ЗАХИСТ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ. ВИДИ ПОРУШЕНЬ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ЕКОНОМІЧНУ КОНКУРЕНЦІЮ.

3. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ЗАХИСТ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ.

1. Функціонування ринкових відносин передбачає створення рівних можливостей для суб'єктів господарської діяльності, а також їхню *конкуренцію*, під якою мається на увазі змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку.

Нині зроблено вагомі кроки на шляху формування антимонопольного законодавства. Так, прийняті закони “Про захист економічної конкуренції” від 11 січня 2001р., “Про Антимонопольний комітет України” від 26 листопада 1993 р., “Про захист від недобросовісної конкуренції” від 7 червня 1996 р.

З метою забезпечення державного контролю за дотриманням антимонопольного законодавства, захисту інтересів підприємців та споживачів від його порушень утворено спеціальний державний орган — *Антимонопольний комітет України (АКУ)*.

Основними завданнями Антимонопольного комітету України є:

здійснення державного контролю за дотриманням антимонопольного законодавства;

захист законних інтересів підприємців та споживачів шляхом запровадження заходів щодо запобігання і припинення порушень антимонопольного законодавства, накладання стягнень за порушення антимонопольного законодавства в межах своїх повноважень;

сприяння розвитку добросовісної конкуренції у всіх сферах економіки.

Антимонопольний комітет та утворені ним територіальні відділення становлять систему органів Антимонопольного комітету України, яку очолює Голова Комітету.

Антимонопольний комітет виконує такі функції:

контролює дотримання антимонопольного законодавства при створенні, реорганізації, ліквідації господарюючих суб'єктів; при здійсненні господарської діяльності підприємцями та при реалізації повноважень центральних і місцевих органів державної виконавчої влади;

розглядає справи про порушення антимонопольного законодавства та приймає рішення за результатами розгляду в межах своїх повноважень;

звертається до суду чи господарського суду з позовами (заявами) у зв'язку з порушеннями антимонопольного законодавства;

бере участь у розробці та вносить у встановленому порядку проекти актів законодавства з відповідних питань та інше.

Антимонопольний комітет України існує у складі Голови та десяти державних уповноважених. Вимоги державних уповноважених та голів територіальних відділень Антимонопольного комітету України в межах їхніх повноважень є обов'язковими для виконання у визначені ними строки.

Органам державної влади і органам місцевого самоврядування, що регулюють відносини у сфері господарювання, забороняється приймати акти або вчиняти дії, що визначають привілейоване становище суб'єктів господарювання тієї чи іншої форми власності, або ставлять у нерівне становище окремі категорії суб'єктів господарювання чи іншим способом порушують правила конкуренції.

Рішення або дії цих органів, які спрямовані на *обмеження конкуренції* чи можуть мати наслідком такі обмеження, визнаються обґрунтованими у випадках:

надання допомоги соціального характеру окремим суб'єктам господарювання за умови, що допомога надається без дискримінації інших суб'єктів господарювання;

надання допомоги за рахунок державних ресурсів з метою відшкодування збитків, завданих стихійним лихом або іншими надзвичайними подіями, на певних ринках товарів або послуг, перелік яких встановлюється законодавством;

надання допомоги, в тому числі створення пільгових економічних умов окремим регіонам з метою компенсації соціально-економічних втрат, викликаних важкою екологічною ситуацією;

здійснення державного регулювання, пов'язаного з реалізацією проектів загальнонаціонального значення.

2. Монопольним визнається домінуюче становище суб'єкта господарювання, яке дає йому можливість самотійно або разом з іншими суб'єктами обмежувати конкуренцію на ринку певного товару (робіт, послуг).

Суб'єкт господарювання займає *монопольне (домінуюче) становище* на ринку товару (ст. 12 Закону України “Про захист економічної конкуренції”), якщо:

1) на цьому ринку у нього немає жодного конкурента;

2) не зазнає значної конкуренції внаслідок обмеженості можливостей доступу інших суб'єктів господарювання закупівлі сировини, матеріалів та збуту товарів, наявності бар'єрів для доступу на ринок інших суб'єктів господарювання, наявності пільг чи інших обставин;

3) частка суб'єкта господарювання на ринку товару перевищує 35 %, якщо він не доведе, що зазнає значної конкуренції;

4) частка суб'єкта господарювання на ринку товару становить 35 % або менше, але він не зазнає значної конкуренції, зокрема, внаслідок порівняно невеликого розміру часток ринку, які належать конкурентам;

5) вважається, що кожен із 2-х чи більше суб'єктів господарювання займає монопольне (домінуюче) становище на ринку товару, якщо стосовно певного виду товару між ними немає конкуренції або є незначна конкуренція і щодо них, разом узятих, виконується одна з умов, передбачених пунктами 1 – 2;

6) становище кожного з кількох суб'єктів господарювання, якщо стосовно них виконуються такі умови:

сукупна частка не більше ніж 3-х суб'єктів господарювання, яким на одному ринку належать найбільші частки на ринку, перевищує 50 %;

сукупна частка не більше ніж 5 суб'єктів господарювання, яким на одному ринку належать найбільші частки на ринку, перевищує 70 % – і при цьому вони не доведуть, що стосовно них не виконуються умови п. 5.

Ринок товару – це сфера обороту товару (взаємозамінних товарів), на якій протягом певного часу і в межах певної території є попит і пропозиція.

Стан товарного ринку, за якого задоволення попиту на цьому ринку є більш ефективним за умови відсутності конкуренції внаслідок технологічних особливостей виробництва (у зв'язку з істотним зменшенням витрат виробництва на одиницю продукції в міру збільшення обсягів виробництва), а товари (послуги), що виробляються суб'єктами господарювання, не можуть бути замінені у споживанні іншими, у зв'язку з чим попит на цьому товарному ринку менше залежить від зміни цін на такі товари, ніж попит на інші товари (послуги), вважається *природною монополією*.

Саме по собі монопольне становище того або іншого суб'єкта господарювання не визнається порушенням антимонопольного законодавства.

Види порушень антимонопольного законодавства:

1) Зловживання монопольним становищем:

нав'язування таких умов договору, які ставлять контрагентів у нерівне становище, або додаткових умов, що не стосуються предмета договору, включаючи нав'язування товару, непотрібного контрагенту;

обмеження або припинення виробництва, а також вилучення товарів з обороту з метою створення або підтримки дефіциту на ринку чи встановлення монопольних цін;

інші дії, вчинені з метою створення перешкод доступу на ринок (виходу з ринку) суб'єктів господарювання;

встановлення монопольно високих або дискримінаційних цін (тарифів) на свої товари, що призводить до порушення прав споживачів або обмежує права окремих споживачів;

встановлення монопольно низьких цін (тарифів) на свої товари, що призводить до обмеження конкуренції.

2) Неправомірні угоди між суб'єктами господарювання, спрямовані на:

встановлення (підтримання) монопольних цін (тарифів), знижок, надбавок (доплат), націнок;

розподіл ринків за територіальним принципом, обсягом реалізації чи закупівлі товарів, їх асортиментом або за колом споживачів чи за іншими ознаками – з метою їх монополізації;

усунення з ринку або обмеження доступу до нього продавців, покупців, інших суб'єктів господарювання.

Узгоджені дії можуть бути дозволені (ст. 10 Закону України “Про захист економічної конкуренції”) в разі, якщо їх учасники доведуть, що ці дії сприяють:

вдосконаленню виробництва, придбанню або реалізації товару;

техніко-технологічному, економічному розвитку;

розвитку малих або середніх підприємств;

оптимізації експорту чи імпорту товарів;

розробленню та застосуванню уніфікованих технічних умов або стандартів на товари;

раціоналізації виробництва.

3) *Дискримінація суб'єктів господарювання:*

заборона створення нових підприємств чи інших організаційних форм господарювання у будь-якій сфері господарської діяльності, а також встановлення обмежень на здійснення окремих видів господарської діяльності або виробництво певних видів товарів з метою обмеження конкуренції;

примушування суб'єктів господарювання до пріоритетного укладання договорів, першочергової реалізації товарів певним споживачам або до вступу в господарські організації та інші об'єднання;

прийняття рішень про централізований розподіл товарів, який призводить до монопольного становища на ринку;

встановлення заборони на реалізацію товарів з одного регіону України в інший;

надання окремим підприємцям податкових та інших пільг, які ставлять їх у привілейоване становище щодо інших суб'єктів господарювання, що призводить до монополізації ринку певного товару;

обмеження прав суб'єктів господарювання щодо придбання та реалізації товарів;

встановлення заборон чи обмежень стосовно окремих суб'єктів господарювання або груп підприємців.

4) *Недобросовісна конкуренція* – будь-які дії у конкуренції, що суперечать правилам, торговим та іншим чесним звичаям у підприємницькій діяльності:

неправомірне використання ділової репутації суб'єкта господарювання, створення перешкод суб'єктам господарювання у процесі конкуренції та досягнення неправомірних переваг у конкуренції, неправомірне збирання, розголошення та використання комерційної таємниці, а також інші дії.

3. За порушення антимонопольного законодавства застосовуються такі види санкцій:

1. Майнова відповідальність (ст. 52 Закону “Про захист економічної конкуренції”):

у формі *штрафу*, який накладається на суб'єктів господарювання – юридичних та фізичних осіб (таблиця);

у вигляді *відшкодування збитків*, заподіяних зловживанням монопольним становищем, антиконкурентними узгодженими діями, дискримінацією суб'єктів

господарювання органами державної влади, органами місцевого самоврядування та органами адміністративно-господарського управління й контролю (ст. 55 Закону України “Про захист економічної конкуренції”). Шкода, заподіяна порушеннями, передбаченими пунктами 1, 2, 5, 10, 12, 18, 19 ст. 50 цього закону, відшкодовується особою, що вчинила порушення, у подвійному розмірі завданої шкоди.

у вигляді вилучення товарів з неправомірно використаним позначенням та копій виробів іншого суб'єкта господарювання

Таблиця

Штрафи, передбачені за порушення антимонопольно-конкурентного законодавства

Вид порушення	Розмір штрафу
1) Зловживання монопольним становищем на ринку; 2) антиконкурентні узгоджені дії, 3) невиконання рішення, попереднього рішення органів АКУ або їх виконання не в пов-	До 10% виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за останній звітний рік, що передував року, в якому накладається штраф. У разі наявності незаконно одер-

Продовження таблиці

ному обсязі	жаного прибутку, який перевищує 10% зазначеного доходу (виручки), штраф накладається у розмірі, що не перевищує потрійного розміру незаконно одержаного прибутку . Якщо доходу (виручки) немає або відповідач на вимогу органів АКУ, голови його територіального відділення не надав розмір доходу (виручки), штраф накладається у розмірі до 20 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян
1) Здійснення учасниками узгоджених дій – суб'єктами господарювання – дій до отримання на них дозволу від АКУ; 2) обмежувальна та дискримінаційна діяльність, заборонена згідно із частиною другою статті 18, статтями 19 і 20 Закону України “Про захист економічної конкуренції”; 3) порушення положень погоджених з органами	До 5% доходу (виручки) суб'єкта господарювання від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за останній звітний рік, що передував року, в якому накладається штраф. Якщо доходу (виручки) немає або відповідач на вимогу органів АКУ, голови його територіального відділення

<p>АКУ установчих документів суб'єкта господарювання, створеного в результаті концентрації, якщо це призводить до обмеження конкуренції;</p> <p>4) концентрація без отримання відповідного дозволу органів АКУ, у разі якщо наявність такого дозволу необхідна</p>	<p>не надав розмір доходу (виручки), штраф накладається у розмірі до 10 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян</p>
<p>1) Обмежувальна діяльність, заборонена згідно із частиною першою статті 18 цього Закону;</p> <p>2) неподання інформації АКУ, його територіальному відділенню у встановлені органами АКУ, головою його територіального відділення чи нормативно-правовими актами строки;</p> <p>3) подання інформації в неповному обсязі АКУ, його територіальному відділенню у встановлені органами АКУ, головою його територіального відділення чи нормативно-правовими актами строки;</p>	<p>До 1% доходу (виручки) суб'єкта господарювання від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за останній звітний рік, що передував року, в якому накладається штраф.</p> <p>Якщо доходу (виручки) немає або відповідач на вимогу органів АКУ, голови його територіального відділення не надав розмір доходу (виручки), штраф накладається у розмірі до 2000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян</p>

Закінчення таблиці

<p>4) подання недостовірної інформації АКУ, його територіальному відділенню;</p> <p>5) створення перешкод працівникам АКУ, його територіального відділення у проведенні перевірок, огляду, вилученні чи накладенні арешту на майно, документи, предмети чи інші носії інформації;</p> <p>6) обмеження в господарській діяльності суб'єкта господарювання у відповідь на те, що він звернувся до органів АКУ із заявою про порушення законодавства про захист економічної конкуренції</p>	
<p>вчинення господарюючими суб'єктами – юридичними особами та їх об'єднаннями – дій, визначених як недобросовісна конкуренція (ст. 21 Закону України “Про захист від недобросовісної конкуренції”)</p>	<p>До 3% виручки від реалізації товарів, робіт, послуг господарюючого суб'єкта за останній звітний рік, що передував року, в якому накладається штраф.</p> <p>У разі, якщо обчислення виручки господарюючого суб'єкта неможливе або виручка відсутня, штрафи накладаються у розмірі до 5000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян</p>

2. Організаційно-господарські санкції можуть застосовуватися як самим Антимонопольним комітетом (примусовий поділ монопольних утворень), так і відповідними органами влади і управління (скасування ліцензій, припинення операцій зовнішньоекономічної діяльності).

Примусовий поділ не застосовується у разі:

неможливості організаційного або територіального відокремлення підприємств або структурних підрозділів;

наявності тісного технологічного зв'язку підприємств, структурних підрозділів, якщо частка внутрішнього обороту в загальному обсязі валової продукції підприємства (об'єднання тощо) становить більше 30 %.

3. Адміністративна відповідальність посадових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, а також громадян, зареєстрованих як підприємці, за правопорушення, передбачені ст.ст. 29 – 32 Господарського кодексу України, а також за неподання чи несвоєчасне подання передбаченої законом інформації, або свідоме подання недостовірної інформації Антимонопольному комітету України, його територіальним відділенням, ухилення від виконання чи несвоєчасне виконання рішень Антимонопольного комітету України, його територіальних відділень.

Суб'єкт господарювання, якому нанесено збиток недобросовісними конкурентними діями, має право на захист своїх порушених інтересів і на звернення до спеціально уповноважених органів, які надають захист у порядку, передбаченому Законом України “Про Антимонопольний комітет України”, Господарським процесуальним кодексом України.

Такими органами є:

Антимонопольний комітет України;

територіальні відділення Антимонопольного комітету України;

адміністративні колегії;

апеляційні суди;

Вищий господарський суд;

апеляційні господарські суди;

місцеві господарські суди.

Основним завданням уповноважених органів є відновлення порушених інтересів суб'єктів господарювання, призупинення правопорушень, а також

вплив на правопорушника з метою попередження подібних порушень у майбутньому.

Контрольні запитання до теми №11

1. Що таке конкуренція? Розкрийте її значення для ринкової економіки.
2. Які нормативно-правові акти належать до антимонопольно-конкурентного законодавства?
3. Що таке Антимонопольний комітет України, які в нього повноваження?
4. Що розуміють під монопольним (домінуючим) становищем на ринку?
5. Які існують порушення антимонопольно-конкурентного законодавства?
6. Які дії визнаються зловживанням монопольним становищем?
7. Що мається на увазі під антиконкурентними узгодженими діями?
8. Які дії органів влади і управління можна кваліфікувати як дискримінацію суб'єктів господарювання?
9. Що таке недобросовісна конкуренція?
10. Які види відповідальності застосовуються за порушення антимонопольно-конкурентного законодавства?

ТЕМА 12. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

- 1. ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ЇЇ РЕГУЛЮВАННЯ.**
- 2. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ.**
- 3. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВІЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗОН.**

1. Зовнішньоекономічною діяльністю суб'єктів господарювання є господарська діяльність, яка в процесі її здійснення потребує перетинання митного кордону України майном та/або робочою силою.

Загальні умови та порядок здійснення зовнішньоекономічної діяльності суб'єктами господарювання визначаються Господарським кодексом України, Законом України “Про зовнішньоекономічну діяльність” та іншими нормативно-правовими актами.

Зовнішньоекономічна діяльність провадиться на принципах:

суверенітету народу України у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності;

свободи зовнішньоекономічного підприємництва;

юридичної рівності й недискримінації;

верховенства закону;

захисту інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності;

еквівалентності обміну, неприпустимості демпінгу при ввезенні та вивезенні товарів.

Суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності є:

1) господарські організації – державні, комунальні та інші підприємства, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку;

2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці;

3) підрозділи (структурні одиниці) іноземних суб'єктів господарювання, що не є юридичними особами за законодавством України (філії, відділення тощо), але мають постійне місцезнаходження на території України і зареєстровані в порядку, встановленому законом.

У зовнішньоекономічній діяльності можуть брати участь також зовнішньоекономічні організації, що мають статус юридичної особи, утворені в Україні відповідно до закону органами державної влади або органами місцевого самоврядування.

Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності можуть здійснювати будь-які її види, не заборонені прямо і у виключній формі законами України. До видів зовнішньоекономічної діяльності, зокрема, належать:

експорт та імпорт товарів, капіталів та робочої сили;

надання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності України послуг іноземним суб'єктам господарської діяльності і навпаки. Серед цих послуг – виробничі, транспортно-експедиційні, страхові, консультаційні, маркетингові, експортні, посередницькі, брокерські, агентські, консигнаційні, управлінські, облікові, аудиторські, юридичні, туристичні та ін.;

наукова, науково-технічна, науково-виробнича, виробнича, навчальна та інші види кооперації з іноземними суб'єктами господарської діяльності;

навчання та підготовка спеціалістів на комерційній основі;

міжнародні фінансові операції та операції з цінними паперами;

кредитні та розрахункові операції, створення банківських, кредитних та страхових установ як за межами України, так і на її території;

спільна підприємницька діяльність, у тому числі створення спільних підприємств;

підприємницька діяльність, пов'язана з наданням ліцензій, патентів, ноу-хау, торговельних марок та інших нематеріальних об'єктів власності;

організація та здійснення діяльності в галузі проведення виставок, аукціонів, торгів, конференцій, симпозіумів тощо; організація та здійснення оптової, консигнаційної та роздрібною торгівлі на території України;

товарообмінні (бартерні) операції;

орендні, в тому числі лізингові, операції;

операції з придбання, продажу та обміну валют на валютних аукціонах, валютних біржах та на міжбанківському валютному ринку;

інші види зовнішньоекономічної діяльності.

Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності спрямовується на захист економічних інтересів України, прав і законних інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, створення рівних умов для розвитку усіх видів підприємництва у сфері зовнішньоекономічних відносин та використання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності доходів та інвестицій, заохочення конкуренції і обмеження монополізму суб'єктів господарювання у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності здійснюють Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Національний банк України, Міністерство зовнішніх економічних зв'язків та торгівлі, Державна митна служба України відповідно до їхньої компетенції, визначеної ст. 9 Закону “Про зовнішньоекономічну діяльність”, а також органи місцевого самоврядування.

Однією з форм державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності є *встановлення режиму здійснення валютних операцій* на території України. Такий режим встановлений Декретом Кабінету Міністрів України від 19 лютого 1993 р. “Про систему валютного регулювання і валютного контролю”.

Наступною формою є *митне регулювання* зовнішньоекономічної діяльності, яке здійснюється згідно із Митним кодексом України, Законом України “Про зовнішньоекономічну діяльність”, іншими законами, Єдиним митним тарифом та чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

Ліцензування та квотування експорту та імпорту як форми державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності запроваджуються Україною самостійно у випадках, передбачених ст. 16 Закону “Про зовнішньоекономічну діяльність”. Відповідно до зазначеної статті в Україні запроваджуються такі види експортних (імпортних) ліцензій:

генеральна ліцензія – відкритий дозвіл на експортні (імпортні) операції з певним товаром (товарами) та/або з певною країною (групою країн) протягом періоду дії режиму ліцензування цього товару (товарів);

разова (індивідуальна) ліцензія – разовий дозвіл, що має іменний характер і видається для здійснення кожної окремої операції конкретним суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності на період, не менший ніж необхідний для здійснення експортної (імпортної) операції;

відкрита (індивідуальна) ліцензія – дозвіл на експорт (імпорт) товару протягом певного періоду (але не менше одного місяця) з визначенням його загального обсягу.

Крім того, можуть встановлюватися ще такі ліцензії, як:

антидемпінгова (індивідуальна), *компенсаційна* (індивідуальна) та *спеціальна* (індивідуальна).

Для кожного виду товару встановлюється лише один вид ліцензій.

Ліцензії на експорт (імпорт) товарів видаються Міністерством економіки України на підставі заяв суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Квотування здійснюється шляхом обмеження загальної кількості та/або сумарної митної вартості товарів, яка може бути ввезена (вивезена) за певний період, через встановлення режиму видачі індивідуальних ліцензій, причому загальний обсяг експорту (імпорту) за цими ліцензіями не повинен перевищувати обсягу встановленої квоти. В Україні запроваджуються такі види експортних (імпортних) квот (контингентів):

глобальні квоти (контингенти) – квоти, що встановлюються для товару (товарів) без зазначення конкретних країн (груп країн), в які товар (товари) експортується або з яких він (вони) імпортується;

групові квоти (контингенти) – квоти, що встановлюються для товару із зазначенням групи країн, в які товар експортується або з яких він імпортується;

індивідуальні квоти (контингенти) – квоти, що встановлюються для товару із зазначенням конкретної країни, в яку товар може експортуватись або з якої він може імпортуватись.

Крім цього, запроваджено *антидемпінгові, компенсаційні та спеціальні квоти*.

Для кожного виду товару встановлюється лише один вид квоти.

Правовою формою реалізації зовнішньоекономічної діяльності служить зовнішньоекономічний договір (контракт).

Зовнішньоекономічний договір (контракт) укладається в письмовій формі. Права та обов'язки сторін зовнішньоекономічного договору (контракту) визначаються правом місця його укладення, якщо сторони не погодили інше.

Кабінет Міністрів України з метою забезпечення відповідності зовнішньоекономічних договорів (контрактів) законодавству України може запроваджувати їх державну реєстрацію. Правовою базою для цього є Указ Президента України “Про облік окремих видів зовнішньоекономічних договорів (контрактів) в Україні” від 7 листопада 1994 р. та Наказ Мінекономіки України “Про порядок реєстрації й обліку зовнішньоекономічних договорів (контрактів)” від 29 червня 2000 р.

Форма і зміст зовнішньоекономічного договору повинні відповідати Положенню про форми зовнішньоекономічних договорів (контрактів), затвердженому наказом Мінекономіки України від 6 вересня 2001 р., що застосовується при висновку договорів закупівлі-продажу товарів (послуг, робіт) і товарообмінних договорів між українськими й іноземними суб'єктами господарської діяльності.

До умов, що повинні бути передбачені в контракті, відносять: назву, номер, дату і місце укладання договору (контракту); преамбулу; предмет договору; кількість і якість товару (обсяг виконаних робіт, наданих послуг); базисні умови поставки товару (приймання/здачі виконаних робіт або послуг); ціну і загальну вартість договору; умови платежів; умови приймання-здачі товару (робіт, послуг); упакування і маркування; форс-мажорні обставини; санкції і рекламації; врегулювання спорів у судовому порядку. За домовленістю сторін у договорі можуть міститися додаткові умови.

Указом Президента України “Про застосування Міжнародних правил інтерпретації комерційних термінів” від 4 жовтня 1994 р., з метою однакового тлумачення комерційних термінів при укладанні договорів, предметом яких є товари (роботи, послуги), встановлена необхідність застосування Міжнародних правил інтерпретації комерційних термінів, підготовлених Міжнародною торговельною палатою (далі – Правила ІНКОТЕРМС). Правила ІНКОТЕРМС (“базисні умови поставки”) в даний час діють у редакції 2000 р.

Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності несуть відповідальність у видах і формах, передбачених статтями 33 Закону “Про зовнішньоекономі-

чну діяльність”, іншими законами України і/або зовнішньоекономічними договорами (контрактами).

У відповідності до ст. 33 Закону про ЗЕД у сфері зовнішньоекономічної діяльності можуть застосовуватися такі види відповідальності:

майнова відповідальність, яка застосовується у формі матеріального відшкодування прямих, непрямих збитків, втраченої вигоди, матеріального відшкодування моральних збитків, а також майнових санкцій;

кримінальна відповідальність, яка застосовується тільки у випадках, передбачених кримінальним законодавством України.

Згідно зі ст. 37 Закону про ЗЕД за порушення цього або пов'язаних з ним законів України до суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності або іноземних суб'єктів господарської діяльності можуть бути застосовані спеціальні санкції:

накладення штрафів у випадках несвоєчасного виконання або невиконання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності й іноземних суб'єктів господарської діяльності своїх обов'язків відповідно до цього або пов'язаних з ним законів України. Розмір таких штрафів визначається відповідними положеннями законів України і/або рішеннями судових органів України;

застосування до конкретних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності й іноземних суб'єктів господарської діяльності індивідуального режиму ліцензування у випадках порушення такими суб'єктами положень Закону про ЗЕД щодо зазначених у ньому положень, що встановлюють певні заборони, обмеження або режими здійснення зовнішньоекономічні операції з дозволу держави;

тимчасове призупинення зовнішньоекономічної діяльності у випадках порушення Закону про ЗЕД або пов'язаних з ним законів України, здійснення дій, що можуть нанести шкоду інтересам національної економічної безпеки.

2. Правовий режим іноземних інвестицій

Загальні правові, економічні та соціальні умови інвестиційної діяльності на території України визначені Господарським кодексом України, Законом України від 18 вересня 1991 р. “Про інвестиційну діяльність”.

Інвестиції – це всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (доход) або досягається соціальний ефект.

Інвестиційною діяльністю є сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій.

Інвестиційна діяльність здійснюється, зокрема, і на основі іноземного інвестування іноземними громадянами, юридичними особами, державами та спільного інвестування українськими й іноземними громадянами, юридичними особами та державами.

Особливості режиму іноземних інвестицій на території України визначаються Законом України від 19 березня 1996 р. “Про режим іноземного інвестування”, дія якого поширюється виключно на іноземних інвесторів і підприємства з іноземними інвестиціями.

Відповідно до цього Закону іноземні інвестори мають право здійснювати інвестиції на території України у вигляді:

іноземної валюти, що визнається конвертованою Національним банком України;

валюти України – при реінвестиціях в об'єкт первинного інвестування чи в будь-які інші об'єкти інвестування відповідно до законодавства України за умови сплати податку на прибуток (доходи);

будь-якого рухомого і нерухомого майна та пов'язаних з ним майнових прав;

акцій, облігацій, інших цінних паперів, а також корпоративних прав (прав власності на частку (пай) у статутному фонді юридичної особи, створеного відповідно до законодавства України або законодавства інших країн), виражених у конвертованій валюті;

грошових вимог та права на вимоги виконання договірних зобов'язань, які гарантовані першокласними банками і мають вартість у конвертованій валюті, підтверджену згідно із законами (процедурами) країни-інвестора або міжнародними торговельними звичаями;

будь-яких прав інтелектуальної власності, вартість яких у конвертованій валюті підтверджена згідно із законами (процедурами) країни-інвестора або міжнародними торговельними звичаями, а також підтверджена експертною оцінкою в Україні, включаючи легалізовані на території України авторські пра-

ва, права на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, знаки для товарів і послуг, ноу-хау тощо;

прав на здійснення господарської діяльності, включаючи права на користування надрами та використання природних ресурсів, наданих відповідно до законодавства або договорів, вартість яких у конвертованій валюті підтверджена згідно з законами (процедурами) країни-інвестора або міжнародними торговельними звичаями;

інших цінностей відповідно до законодавства України.

Іноземні інвестиції на території України можуть здійснюватись у різноманітних формах. Серед цих форм, зокрема, такі:

часткова участь у підприємствах, що створюються спільно з українськими юридичними і фізичними особами, або придбання частки діючих підприємств;

створення підприємств, що повністю належать іноземним інвесторам, філій та інших відокремлених підрозділів іноземних юридичних осіб або придбання у власність діючих підприємств повністю;

придбання незабороненого законами України нерухомого чи рухомого майна, включаючи будинки, квартири, приміщення, обладнання, транспортні засоби та інші об'єкти власності, шляхом прямого одержання майна та майнових комплексів або у вигляді акцій, облігацій та інших цінних паперів;

придбання самотійно або за участю українських юридичних чи фізичних осіб прав на користування землею та використання природних ресурсів на території України;

придбання інших майнових прав;

в інших формах, які незаборонені законами України, в тому числі без створення юридичної особи на підставі договорів із суб'єктами господарської діяльності України.

Загалом щодо іноземних інвестицій та форм їх здійснення на території України встановлюється національний режим інвестиційної та іншої господарської діяльності. Винятки передбачаються чинним законодавством та міжнародними договорами України.

Бажаючи залучити в Україну іноземні інвестиції, держава встановила певні державні гарантії захисту іноземних інвестицій, у тому числі:

гарантії від зміни законодавства;

гарантії щодо примусових вилучень, а також незаконних дій державних органів та їхніх службових осіб;

компенсація і відшкодування збитків іноземним інвесторам, завданих їм внаслідок дій або бездіяльності державних органів України чи їхніх службових осіб;

гарантії в разі припинення інвестиційної діяльності;

гарантії переказу прибутків, доходів та інших коштів, одержаних внаслідок здійснення іноземних інвестицій.

Державна реєстрація іноземних інвестицій здійснюється відповідно до розділу III Закону України “Про режим іноземного інвестування” та Положення про порядок державної реєстрації іноземних інвестицій, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 7 серпня 1996 р. № 928.

Проводять таку реєстрацію Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації після фактичного здійснення інвестицій.

Орган державної реєстрації фіксує дату надходження документів у журналі обліку державної реєстрації внесених іноземних інвестицій. Протягом 3 робочих днів починаючи з цієї дати він розглядає подані документи і приймає рішення про реєстрацію іноземної інвестиції або про відмову в ній.

3. Специфіка регулювання іноземних інвестицій у спеціальних (вільних) економічних зонах установлюється законодавством України про спеціальні (вільні) економічні зони.

Спеціальною (вільною) економічною зоною вважається частина території України, на якій встановлено спеціальний правовий режим господарської діяльності, особливий порядок застосування та дії законодавства України. На території спеціальної (вільної) економічної зони можуть запроваджуватися пільгові митні, податкові, валютно-фінансові та інші умови підприємництва вітчизняних та іноземних інвесторів.

СЕЗ створюються з метою залучення інвестицій та ефективного їх використання, активізації спільно з іноземними інвесторами підприємницької діяльності з метою збільшення експорту товарів, поставок на внутрішній ринок високоякісної продукції і послуг, впровадження нових технологій, розвитку інфраструктури ринку, поліпшення використання природних, матеріальних і трудових ресурсів, прискорення соціально-економічного розвитку України.

Правовий режим СЕЗ в Україні визначається Господарським кодексом України, Законом України від 13 жовтня 1992 р. “Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон”, постановою Кабінету Міністрів України від 14 березня 1994 р. № 167 “Про Концепцію створення спеціальних (вільних) економічних зон в Україні”.

Територія і статус спеціальної (вільної) економічної зони, в тому числі строк, на який вона створюється, визначаються окремим законом для кожної спеціальної (вільної) економічної зони.

Згідно із Господарським кодексом України, Законом України “Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон” в Україні залежно від господарської спрямованості та економіко-правових умов діяльності можуть створюватися такі СЕЗ:

зовнішньоторговельні зони – частина території держави, де товари іноземного походження можуть зберігатися, купуватися та продаватися без сплати мита і митних зборів або з їх відстроченням. Формами організації таких зон можуть бути вільні порти (порто-франко), вільні митні зони (зони франко) та митні склади;

комплексні виробничі зони – частина території держави, на якій запроваджується спеціальний (пільговий податковий, валютно-фінансовий, митний тощо) режим економічної діяльності з метою стимулювання підприємства, залучення інвестицій у пріоритетні галузі господарства, розширення зовнішньоекономічних зв'язків, запозичення нових технологій, забезпечення зайнятості населення. Вони можуть мати форму експортних виробничих зон, де розвивається, насамперед, експортне виробництво, орієнтоване на переробку власної сировини та переважно складальницькі операції, та імпортоорієнтованих зон, головна функція яких – розвиток імпортозамінних виробництв;

науково-технічні зони – це СЕЗ, спеціальний правовий режим яких орієнтований на розвиток наукового і виробничого потенціалу. Вони можуть існувати у формі регіональних інноваційних центрів-технополісів, районів інтенсивного наукового розвитку, високотехнологічних промислових комплексів, науково-виробничих парків (технологічних, дослідницьких, промислових, агро парків), а також локальних інноваційних центрів та опорних інноваційних пунктів;

туристично-рекреаційні зони – це СЕЗ, які створюються в регіонах, що мають багатий природний, рекреаційний та історико-культурний потенціал, з

метою ефективного його використання і збереження, а також активізації підприємницької діяльності (в тому числі із залученням іноземних інвесторів) у сфері рекреаційно-туристичного бізнесу;

банківсько-страхові (офшорні) зони – це зони, в яких запроваджується особливо сприятливий режим здійснення банківських та страхових операцій в іноземній валюті для обслуговування нерезидентів. Офшорний статус надається банківським та страховим установам, які були створені за участю лише нерезидентів і обслуговують лише ту їхню підприємницьку діяльність, що здійснюється за межами України;

зони прикордонної торгівлі – частина території держави на кордонах із сусідніми країнами, де діє спрощений порядок перетину кордону і торгівлі.

Контрольні запитання до теми №12

1. Що таке зовнішньоекономічна діяльність?
2. Назвіть основні принципи зовнішньоекономічної діяльності.
3. Хто є суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності?
4. Які існують види зовнішньоекономічної діяльності?
5. У яких формах здійснюється державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності?
6. Які види ліцензій ви знаєте?
7. Які види експортних (імпортних) квот запроваджено в Україні?
8. Що таке інвестиційна діяльність?
9. У якому вигляді та формах можуть здійснюватися іноземні інвестиції в Україні?
10. Для чого створюються СЕЗ? У яких видах існують?

ТЕМА 13. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА КРЕДИТНО-РОЗРАХУНКОВИХ ВІДНОСИН

1. ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ БАНКІВ. БАНКІВСЬКІ ОПЕРАЦІЇ ТА ЇХ ВИДИ.
2. ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ КРЕДИТУ.
3. ПОРЯДОК ВІДКРИТТЯ РАХУНКІВ У БАНКАХ.
4. ПОРЯДОК ТА ФОРМИ РОЗРАХУНКІВ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ОБОРОТІ.

1. Відповідно до Закону України “Про банки і банківську діяльність” від 7 грудня 2000 р., Господарського кодексу України *банки* – це фінансові установи, функціями яких є залучення у вклади грошових коштів громадян і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах і на власний ризик, відкриття та ведення банківських рахунків громадян та юридичних осіб.

Банки є юридичними особами. Вони можуть функціонувати як універсальні або як спеціалізовані – ощадні, інвестиційні, іпотечні, розрахункові (клірингові).

Банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, що створені і діють на території України відповідно до закону.

Національний банк України – центральний банк держави, основною функцією якого є забезпечення стабільності грошової одиниці України – гривні. Правовий статус НБУ визначається Законом України “Про Національний банк України”.

Банки створюються у формі акціонерного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю або кооперативного банку.

З метою захисту інтересів клієнтів і забезпечення фінансової надійності банків Закон України “Про банки і банківську діяльність” установлює мінімальний розмір статутного капіталу у сумі від 1 до 3 млн. євро в залежності від локальності дії банку. Банкам заборонена діяльність у сфері матеріального виробництва, торгівлі і страхування. Банки, як правило, не можуть мати у власності нерухоме майно вартістю більш 25 відсотків капіталу банку. Крім того, Інструкцією про порядок регулювання й аналіз діяльності комерційних банків, затвердженою постановою Правління НБУ 14 квітня 1998 р., встановлені економічні нормативи діяльності банків.

Державну реєстрацію банків здійснює НБУ у 3-місячний термін з моменту подання повного пакету документів, зазначених у ст. 21 Закону України “Про банки і банківську діяльність”. Банк набуває статусу юридичної особи з моменту внесення його до Державного реєстру банків. Банк має право здійснювати банківську діяльність тільки після отримання банківської ліцензії, яка видається НБУ.

Основними видами банківських операцій є депозитні, розрахункові, кредитні, факторингові та лізингові операції.

2. Процес акумуляції і перерозподілу тимчасово вільних ресурсів здійснюється за допомогою кредитів. З економічних позицій кредит можна охарактеризувати як суспільні відносини між кредитором і позичальником із приводу зворотного руху вартості, у яких відбувається передача кредитором позиченої вартості позичальникові на засадах зворотності й в інтересах суспільних потреб.

Кредитні правовідносини — це урегульовані нормами права самостійного виду відносини, що виникають при перерозподілі матеріальних фондів між учасниками майнового обороту з приводу надання коштів або товарно-матеріальних цінностей на певний строк або з відстрочкою платежу на умовах зворотності і платності у вигляді відсотків за кредитом.

Вимоги до форми і порядку укладання (зміни, розірвання) кредитних договорів передбачені ст. 6 Закону України “Про фінансові послуги і державне регулювання ринків фінансових послуг” від 12 липня 2001 р. Кредитний договір укладається між позичальником і кредитором у письмовій формі, визначає мету, суму і строк кредиту, умови і порядок його видачі та погашення, види забезпечення зобов'язань позичальника, відсоткові ставки, порядок плати за кредит, обов'язки, права і відповідальність сторін щодо видачі та погашення кредиту і не може змінюватися в односторонньому порядку.

Порядок укладання і вимоги до договорів банківського кредиту закріплені в Господарському кодексі України, Положенні НБУ про кредитування, затвердженому постановою Правління НБУ від 28 вересня 1995 р. Для одержання кредиту позичальник надає в банк клопотання (заявку), установчі документи, довідки банків про залишки коштів на рахунках і наявності заборгованості по кредитах, техніко-економічне обґрунтування потреби в кредиті і джерелах його погашення.

Для зниження ступеня ризику банк надає кредит позичальникові за наявності гарантії платоспроможного суб'єкта господарювання чи поручительства іншого банку, під заставу належного позичальникові майна, під інші гарантії. З цією метою банк має право попередньо вивчити стан господарської діяльності позичальника, його платоспроможність та спрогнозувати ризик непогашення кредиту.

Договір банківського кредиту є консенсуальним і двостороннє зобов'язуючим.

Суб'єктами кредитних відносин можуть бути юридичні і фізичні особи. Кредитор – це суб'єкт кредитних відносин, що надає вартість позичальнику на певний строк. Позичальниками є юридичні і фізичні особи, що відчують недолік у власних коштах.

Об'єкт кредитування властивий усім формам і видам кредиту – витратам, потребам, кредитування яких не заборонено законом.

Об'єктом кредитних правовідносин є те благо, на досягнення якого спрямовані суспільні економічні відносини шляхом реалізації прав і обов'язків його учасників.

Форми кредиту:

Товарний кредит – це кредит, наданий одним суб'єктом господарювання іншому на договірній основі в речовій формі за рахунок тимчасово вільних ресурсів на умовах зворотності, терміновості і платності, як правило, у виді відстрочки платежів.

У Законі України “Про оподаткування прибутку підприємств” товарний кредит визначається як передача товару у власність на умовах відстрочки кінцевого розрахунку на певний строк і під процент.

Кредит у грошовій формі — це кредит, наданий, як правило, кредитною установою на договірній основі готівкою або безготівковими коштами на умовах зворотності, терміновості і платності. У законах України “Про фінансові послуги і державне регулювання ринків фінансових послуг”, “Про оподаткування прибутку підприємств” кредит у грошовій формі як виключна функція банків і небанківських кредитних установ (ломбардів, кредитних союзів та ін.) називається ***фінансовим кредитом***.

Банківський кредит (ст. 2 Закону України “Про банки і банківську діяльність”) – це будь-яке зобов'язання банку надати визначену суму гро-

шей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження терміну боргу, що надано в обмін на зобов'язання боржника повернути заборгованість і сплатити відсотки із суми заборгованості.

Згідно п. 13 Положення НБУ про кредитування жоден із виданих кредитів не може перевищувати 25% власних коштів банку. Загальний розмір виданих кредитів не може перевищувати восьмикратного розміру власних коштів банку. Відповідно до п. 21 зазначеного Положення забороняється надання кредитів на покриття збитків господарської діяльності позичальника, а також на формування й збільшення статутного фонду банків та інших господарчих товариств.

Види банківських кредитів:

Консорціумний кредит – передбачає, що призначається уповноважений банк, який діє в інтересах банківського консорціуму, здійснюючи кредитування позичальників.

Овердрафт – кредит, даючи який, банк зобов'язується надавати позичальнику грошові кошти шляхом оплати з поточного рахунку позичальника розрахункових документів на суму, що перевищує залишок власних коштів позичальника на рахунку, у рамках ліміту, визначеного кредитним договором.

Контокорентний кредит – при якому банк бере на себе оплату всіх поточних зобов'язань клієнта незалежно від залишку на поточному рахунку протягом певного терміну і враховує свої вимоги до клієнта на спеціальному рахунку. Погашенню підлягає сума, обчислена в результаті заліку взаємних вимог банку й клієнта на певну дату. На відміну від овердрафта, при контокорентному кредиті протягом обумовленого сторонами терміну не відбувається нарахування плати за кожен одиничний випадок перевитрати суми залишку на рахунку.

Форфейтинг – кредитування експортера шляхом покупки зі знижкою спеціалізованою фірмою — форфейтером векселів, виданих (акцептованих) імпортером. Форфейтер приймає на себе комерційний ризик, пов'язаний з неплатоспроможністю імпортера. Особливість форфейтингу полягає в тому, що при покупці векселя дисконт є певною сумою і протягом усього терміну кредитування

не змінюється, незважаючи на зміну кредитних процентних ставок на ринку капіталів.

Іпотечний кредит (відповідно до п. 40 Положення про кредитування) – це особливий вид економічних відносин із приводу надання кредитів під заставу нерухомого майна.

Однією з банківських операцій є залучення *депозитів (грошових внесків)* – коштів у готівковій або безготівковій формі в національній або іноземній валюті, що розміщені клієнтами на їхніх іменних рахунках у банку на договірних підставах на певний термін або без зазначення такого терміну і підлягають виплаті вкладнику у встановлений термін або на першу вимогу з нарахуванням обумовлених відсотків.

3. Правовою основою взаємин між суб'єктами господарювання з приводу відкриття і функціонування банківського рахунка служить Закон України “Про платіжні системи й переказ грошей в Україні” від 5 квітня 2001 р., а також Інструкція “Про порядок відкриття й використання рахунків у національній і іноземній валюті”, затверджена постановою Правління НБУ від 18 грудня 1998 р., Інструкція “Про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті”, затверджена постановою Правління НБУ від 29 березня 2001 р.

Умови функціонування банківського рахунка закріплюються в договорі, що укладається між банком і учасником розрахунково-касових операцій.

За договором банківського рахунка банк зобов'язується відкрити підприємству-клієнтові поточний та інший рахунки, зараховувати на них суми, що надходять від клієнта, перераховувати суми, належні клієнту; із доручення клієнта, а в передбачених законодавством випадках без такого доручення списувати відповідні суми з рахунка клієнта для зарахування їх на рахунки одержувачів; приймати від клієнта і видавати йому або з його доручення готівку. Клієнт зобов'язується дотримуватися встановлених у договорі й інструкціях НБУ правил.

Для відкриття рахунка необхідні документи: заява встановленого зразка, належним чином засвідчені копії свідоцтва про державну реєстрацію установчих документів, документи про взяття особи на облік у податкових органах і пенсійному фонді, органах соціального страхування, довідка про статистичні коди, наказ (протокол зборів засновників) про призначення директора і головного бухгалтера, картка зі зразками підписів і печатки та інші.

Договір банківського рахунка – консенсуальний, двостороннє зобов'язуючий, безстроковий, оплатний.

Поточні рахунки відкриваються в національній і іноземній валютах.

4. Розрахункові правовідносини — це урегульоване правом особливе коло суспільних відносин процедурного характеру, що дозволяють здійснити передачу-одержання коштів у різнорідних майнових зобов'язаннях.

Готівкові розрахунки – це спосіб здійснення розрахунків, при якому платіж провадиться паперовими грошима або металеву монетою, який регламентується Законом України “Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування і послуг” від 6 липня 1995 р. у редакції Закону від 1 червня 2000 р. і Положенням про ведення касових операцій у національній валюті в Україні, затвердженим постановою Правління НБУ від 19 лютого 2001 р.

Суб'єкти підприємництва при розрахунках готівкою у сфері торгівлі, громадського харчування і послуг зобов'язані використовувати належним чином зареєстровані реєстратори розрахункових операцій (далі – РРО), тобто пристрої або програмно-технічні комплекси з реалізованими фіскальними функціями, а також розрахункові книжки з номерними розрахунковими квитанціями й книги обліку розрахункових операцій.

Положення про ведення касових операцій є обов'язковим для всіх діючих на території України юридичних осіб (крім банків і органів зв'язку) незалежно від форм власності й виду діяльності, а також фізичних осіб – суб'єктів підприємництва.

Суб'єкти господарювання, що мають поточні рахунки в банках, зобов'язані зберігати грошові кошти на цих рахунках. Одержання готівки провадиться з поточних рахунків у банках за оформленими чековими книжками. Готівка повинна витратитися виключно на визначені в чеку цілі.

Розрахунки готівкою суб'єктів господарювання між собою, а також із громадянами можуть здійснюватися за рахунок коштів, отриманих із кас банків, а також за рахунок виручки, отриманої від реалізації товарів (робіт, послуг), інших касових надходжень (наприклад, внесок засновників у статутний фонд підприємства).

Сума платежу готівкою одного суб'єкта господарювання іншому суб'єкту господарювання не повинна перевищувати 10 тис. грн. протягом одного дня не-

залежно від кількості платіжних документів. Однак кількість суб'єктів господарювання, із якими можуть проводитися розрахунки протягом дня, не обмежується. Платежі понад зазначену суму повинні здійснюватися виключно безготівковим способом. Дія даного правила не поширюється на розрахунки суб'єктів господарювання з громадянами.

Підприємства зобов'язані дотримуватися ліміту залишку готівки в касі — максимального розміру грошової суми, що може знаходитися в касі підприємства на кінець дня і встановлений банком відповідно до нормативних актів НБУ і з урахуванням особливостей господарської діяльності підприємства.

Форми готівкових розрахунків:

- розрахунки з використанням РРО;
- розрахунки з використанням розрахункової книжки;
- розрахунки із використанням видаткового касового ордера;
- розрахунки із використанням прибуткового касового ордера;
- розрахунки із використанням товарного чеку.

Безготівкові розрахунки – це спосіб прийому-передачі грошового еквівалента без участі готівки, тобто за допомогою банківських перерахувань певної суми з рахунка платника на рахунок одержувача.

Здійснення платежів реалізується дорученнями платника до банку, виконання яких є додатковою послугою у відносинах по збереженню коштів на поточному банківському рахунку.

Правове регулювання безготівкових розрахунків здійснюється Інструкцією НБУ про безготівкові розрахунки.

Принципи безготівкових розрахунків:

1. Проведення безготівкових розрахунків через банківські установи.
2. Заборона платежів однієї особи за рахунок коштів іншої.
3. Платежі провадяться лише тоді, коли на рахунку платника є вільні грошові кошти або за рахунок кредиту банку.
4. Списання коштів із рахунків клієнтів проводиться тільки за їх розпорядженням або з їхньої згоди (акцепту), за винятком примусового списання (стягнення) за рішенням судових органів, виконавчими написами нотаріуса й у випадках, установлених законами України, а також списання коштів із рахунків платників з ініціативи одержувачів у випадку договірних установлень між платником й одержувачем.

Розрахункові документи – це документи, які використовуються учасниками розрахункових операцій для оформлення переказу коштів від платника до одержувача.

До документів на переказ, крім розрахункових документів, належать також документи на переказ готівки, міжбанківські розрахункові документи, клірингові вимоги й інші платіжні інструменти.

Банківський платіжний інструмент – це засіб, що містить необхідні реквізити (ідентифікацію емітента, використовувану платіжну систему, і, як правило, утримувача), який застосовується в операціях з переказу коштів або інших банківських послуг.

Види платіжних інструментів: платіжні доручення, платіжні вимоги, вимоги-доручення, векселі, чеки, банківські платіжні картки, ін.

Форми безготівкових розрахунків:

Розрахунки з використанням платіжного доручення – надання платником банку, який його обслуговує письмово оформленого доручення на перерахування певної суми зі свого рахунка на рахунок одержувача коштів.

Розрахунки з використанням платіжної вимоги-доручення – це форма розрахунків, яка здійснюється за допомогою комбінованого документа, що складається з двох частин: верхньої – вимоги одержувача коштів безпосередньо до платника сплатити вартість реалізованої продукції (робіт, послуг); нижньої – доручення платника його банку, який його обслуговує, перерахувати кошти зі свого рахунка на рахунок одержувача.

Розрахунки з використанням розрахункового чека – видача платником одержувачу коштів письмового розпорядження банку, який обслуговує, сплатити чекоутримувачеві зазначену в чеку суму коштів.

Розрахунки акредитивом – це інструментальна форма розрахунків, за якої банк-емітент (банк, що відкрив акредитив) з доручення клієнта (заявника акредитива) зобов'язаний здійснити платіж бенефіціару або надати повноваження іншому банку здійснити цей платіж за умови одержання передбачених в акредитиві документів (як правило, товарно-транспортних документів, що підтверджують факт виконання бенефіціаром товарного зобов'язання перед платником).

Примусове стягнення (списання) коштів – проводиться у випадках, установлених законами України, банк здійснює платіж з рахунка платника без його

згоди на підставі платіжної вимоги одержувача. Воно оформляється на бланку платіжної вимоги.

Розрахунки в порядку договірної списання – передбачають, що банк реалізує платіжну вимогу, ініційовану одержувачем, для виконання відповідної угоди між платником і одержувачем, закріпленої в укладеному між ними господарському договорі.

Розрахунки, засновані на заліку взаємної заборгованості, – взаємні зобов'язання боржників і кредиторів один до одного погашаються в рівновеликих сумах, а на різницю здійснюється платіж на загальних підставах, тобто з використанням платіжного доручення, платіжної вимоги-доручення, чека або векселя.

Розрахунки векселем – це інтегративна форма розрахунків, за якої замість грошового зобов'язання, заснованого на вихідних товарних відносинах, учасники розрахунків оформлюють безумовне грошове зобов'язання однієї особи сплатити іншій після настання терміну певну суму.

Розрахунки в порядку інкасо – одержувач коштів доручає банку, що його обслуговує, одержати грошовий платіж із платника проти комерційних документів або в результаті інших інструкцій.

Контрольні запитання до теми № 13

1. Що таке банк?
2. З яких складових утворена банківська система України?
3. Назвіть види банківських операцій.
4. Що таке кредит?
5. Які форми кредиту можуть використовуватися суб'єктами господарювання?
6. Які існують види банківського кредиту?
7. Розкрийте основні умови кредитного договору.
8. Які рахунки можуть бути відкриті суб'єктами господарювання?
9. У яких формах можуть здійснюватися готівкові розрахунки в Україні?
10. У яких формах можуть здійснюватися безготівкові розрахунки в Україні?

ТЕМА 14. ПРАВОВІ ОСНОВИ БІРЖОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

- 1. ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ БІРЖІ. ФУНКЦІЇ, ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ БІРЖІ.**
- 2. ВИДИ БІРЖОВИХ УГОД. ПРАВИЛА БІРЖОВОЇ ТОРГІВЛІ.**

1. Біржа – постійно діючий організований оптовий ринок, на якому здійснюється торгівля біржовими товарами (сировиною, продуктами харчування, промисловими товарами, цінними паперами і т. д.).

У залежності від виду біржового товару розрізняють:

товарні біржі (універсальні і спеціалізовані, наприклад, біржі нерухомості);

фондові біржі (здійснюють операції з цінними паперами і їх похідними – деривативами).

Товарна біржа є особливим суб'єктом господарювання, який надає послуги в укладенні біржових угод, виявленні попиту і пропозицій на товари, товарних цін, вивчає, упорядковує товарообіг і сприяє пов'язаним з ним торговельним операціям.

Правовий статус товарної біржі визначається Господарським кодексом та Законом України “Про товарну біржу” від 10 грудня 1991 р.

Товарна біржа створюється на основі добровільного об'єднання зацікавлених суб'єктів господарювання. Засновниками і членами товарної біржі не можуть бути органи державної влади та органи місцевого самоврядування, а також державні і комунальні підприємства, установи та організації, що повністю або частково утримуються за рахунок Державного бюджету України або місцевих бюджетів.

Організаційно-правова форма товарної біржі законом не визначена. На практиці товарні біржі створюються у формі акціонерного товариства закритого типу або у формі товариств з обмеженою відповідальністю з урахуванням особливостей, передбачених чинним законодавством.

Товарна біржа здійснює свою діяльність за принципами рівноправності учасників біржових торгів, публічного проведення біржових торгів, застосування вільних (ринкових) цін.

Товарна біржа має право:

встановлювати відповідно до законодавства власні обов'язкові для всіх учасників торгів правила біржової торгівлі та біржового арбітражу;

встановлювати вступні та періодичні внески для членів біржі, розмір плати за послуги, що надаються біржею;

встановлювати і стягувати відповідно до статуту біржі плату за реєстрацію угод на біржі, а також санкції за порушення статуту біржі та біржових правил;

створювати підрозділи та затверджувати положення про них та ін.

Товарна біржа зобов'язана:

створювати умови для проведення біржової торгівлі;

регулювати біржові операції;

регулювати ціни на товари, що допускаються до обігу на біржі;

надавати членам і відвідувачам біржі організаційні, інформаційні та інші послуги;

забезпечувати збір, обробку і розповсюдження інформації, що стосується кон'юнктури ринку.

Правила біржової торгівлі (ст. 17 Закону України “Про товарну біржу”) розробляються відповідно до законодавства і є основним документом, що регламентує порядок здійснення біржових операцій, ведення біржової торгівлі та розв'язання спорів з цих питань, і затверджуються загальними зборами членів товарної біржі або органом, ними уповноваженим.

Біржовими торгами є торги, що публічно і гласно проводяться в торговельних залах біржі за участю членів біржі з товарів, допущених до реалізації на біржі в порядку, встановленому правилами біржової торгівлі.

Біржові операції дозволяється здійснювати тільки членам біржі або брокерам – громадянам, зареєстрованим на біржі відповідно до її статуту для виконання доручень членів біржі, яких вони представляють, щодо здійснення біржових операцій.

Торгівля біржовими товарами проводиться у певні дні за встановленими самою біржею правилами. Об'єктами біржових операцій у класичному розумінні визнаються товари, обумовлені не індивідуальними властивостями й особливостями, а родовими ознаками, тобто кількістю, вагою або мірою, унаслідок чого такі товари вважаються замінними. Біржова торгівля за своєю економічною природою є заочною і передбачає стандартизацію товарів або ознайомлення зі зразками.

Фондова біржа – це організаційно оформлений постійно діючий ринок, на якому здійснюється торгівля цінними паперами. Вона створюється у формі акціонерного товариства, яке зосереджує попит і пропозицію цінних паперів, сприяє формуванню їх біржового курсу та здійснює свою діяльність відповідно до законів, а також статуту і правил фондової біржі.

Її правовий статус визначає Господарський кодекс та Закон України “Про цінні папери та фондову біржу” від 18 червня 1991 р.

Фондова біржа створюється засновниками – торговцями цінними паперами в порядку, встановленому законом. Законом встановлено мінімальну кількість засновників – їх повинно бути не менше 20, при цьому частка статутного фонду, що належить одному акціонеру, не може перевищувати 5%. Мінімальний розмір статутного фонду біржі – 10 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Акціонерне товариство одержує статус фондової біржі з моменту його реєстрації Державною комісією з цінних паперів і фондового ринку. Процедура реєстрації передбачена "Положенням про реєстрацію фондових бірж та торговельно-інформаційних систем і регулювання їх діяльності", затвердженим наказом Державної комісії з цінних паперів і фондового ринку від 15 січня 1997 р.

Діяльність фондової біржі спрямовується виключно на організацію укладання угод купівлі-продажу цінних паперів та їх похідних. Фондова біржа не може здійснювати операції з цінними паперами від власного імені та за дорученням клієнтів, а також виконувати функції депозитарію.

Діяльність фондової біржі припиняється в порядку, встановленому для припинення діяльності господарських товариств, а також за умови, якщо кількість її членів протягом встановленого законом строку залишається меншою, ніж мінімальна кількість, визначена законом (10 членів).

Біржі діють на основі самоврядування, господарської самостійності і є юридичними особами, що володіють спеціальною правоздатністю. Майно біржі належить їй на праві власності і формується за рахунок пайових, вступних і періодичних внесків її членів, надходжень від біржових операцій і надання послуг підрозділами біржі, штрафів за порушення статуту товарної біржі і правил біржової торгівлі, а також інших грошових надходжень, що не суперечать чинному законодавству.

Фондова і товарна біржа створюються як організації без мети одержання прибутку. Умовами членства в біржі є сплата пайового (для засновників) або вступного (для інших членів біржі) внеску. Розмір внеску відповідає вартості біржового (брокерського) місця, що визначається виходячи з попиту та пропозиції на нього. Особа, що сплатила пайовий або вступний внесок, стає власником біржового місця, може здавати у найми свої членські права або продавати їх у встановленому біржею порядку.

Органами управління біржі є загальні збори її членів, біржовий комітет (рада біржі), виконавча дирекція. Контрольний орган – контрольно-ревізійна комісія. Функціональна структура біржі містить у собі спеціальні підрозділи: розрахункову палату, біржовий арбітраж, котирувальну комісію й інші підрозділи, необхідні для її діяльності. У структурі біржі можуть діяти до 40 різних комітетів або комісій.

У біржових торгах особисту участь беруть члени біржі або біржові брокери – фізичні особи, зареєстровані на біржі відповідно до її статуту; їх обов'язок полягає у виконанні доручень членів біржі, яких вони представляють, щодо проведення біржових операцій шляхом пошуку контрактів і в представленні здійснюваних ними операцій для реєстрації на біржі.

Сторонами біржових контрактів (біржових угод), укладених у результаті дій брокерів, є члени біржі і їх клієнти, що перебувають у договірних відносинах із членами біржі або з їх брокерськими конторами. Біржові торговельні угоди укладаються при неодмінній участі біржі, але сама вона стороною в них бути не може.

2. Біржові угоди – це укладені учасниками біржової торгівлі договори (угоди) щодо біржового товару в ході біржової торгівлі. За своїм економічним змістом біржові угоди спрямовані на передачу майна у власність покупця. Юридично така передача оформляється договорами купівлі-продажу, поставки, міни. Біржові угоди в принципі не відрізняються від угод, укладених поза біржею, але укладатися вони можуть тільки членами біржі або брокерами. Укладена під час біржових торгів угода повинна бути подана для реєстрації на біржі не пізніше наступного дня. Угода вважається укладеною з моменту її реєстрації на біржі і нотаріальному посвідченню не підлягає.

Більшість біржових угод укладається за участю біржових посередників, що здійснюють дилерську або брокерську діяльність. *У дилерській діяльності* посередник, що отримує товар (цінні папери, стандартні контракти) з метою наступного перепродажу на біржі, діє від свого імені і за свій рахунок, стаючи стороною укладеного договору. *У брокерській діяльності* при здійсненні біржової угоди він виступає в інтересах клієнта. Діючи на підставі договору-доручення з клієнтом, посередник укладає біржову угоду від імені і за рахунок клієнта, а на підставі договору комісії – від свого імені, але за рахунок клієнта.

Біржові угоди в залежності від часу виконання угоди поділяються на:

угоди з негайним виконанням (“угоди на реальний товар”);

термінові (угоди на строк):

форвардний контракт – це стандартний документ, який засвідчує зобов'язання особи придбати (продати) цінні папери, товари або кошти у певний час та на певних умовах у майбутньому, з фіксацією цін такого продажу під час укладення такого форвардного контракту;

ф'ючерський контракт – це стандартний документ, який засвідчує зобов'язання придбати (продати) цінні папери, товари або кошти у певний час та на певних умовах у майбутньому, з фіксацією цін на момент виконання зобов'язань сторонами контракту. Предметом ф'ючерної угоди є стандартні біржові контракти на стандартизований товар з встановленим заздалегідь строком виконання, але за ціною, встановленою на день укладання контракту.

опціон – це стандартний документ, який засвідчує право придбати (продати) цінні папери, товари або кошти на певних умовах у майбутньому, з фіксацією цін на час укладення такого опціону або на час такого придбання за рішенням сторін контракту.

Контрольні запитання до теми № 14

1. Що таке біржа? Як класифікуються біржі?
2. Що таке товарна біржа?
3. Охарактеризуйте правовий статус товарної біржі.
4. Що таке Правила біржової торгівлі?
5. У чому полягають відмінності біржових угод від звичайних?
6. Які існують види біржових угод?
7. Чим ф'ючерський контракт відрізняється від форвардного?
8. Що таке опціон?
9. Розкрийте процедуру проведення біржових торгів.
10. Охарактеризуйте правовий статус фондової біржі.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

Конституція України // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

Цивільний кодекс України

Господарський кодекс України

Господарський процесуальний кодекс України // ВВР України. – 2001. – № 36. – Ст. 188.

Закон України. “Про власність” від 7 лютого 1991 р. // ВВР УРСР. – 1991. – № 20. – Ст. 249.

Закон України “Про господарські товариства” від 19 вересня 1991р. // ВВР УРСР. – 1991. – № 49. – Ст. 682.

Закон України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” від 14 травня 1992 р. (в редакції від 30 червня 1999 р.) // ВВР України. – 1999. – № 42 – 43. – Ст. 378.

Закон України “Про оренду державного та комунального майна” від 14 березня 1995 р. // ВВР України. – 1995. – № 15. – Ст. 99.

Закон України “Про зовнішньоекономічну діяльність” від 16 квітня 1991 р. // ВВР УРСР. – 1991 – № 29. – Ст. 377.

Закон України “Про інвестиційну діяльність” від 18 вересня 1991 р. ВВР УРСР. – 1991. – № 47. – Ст. 646.

Закон України “Про заставу” від 2 жовтня 1992 р. // ВВР України. – 1992. – № 47. – Ст. 642.

Закон України “Про лізинг” від 16 грудня 1997 р. // ВВР України. – 1998. – № 16. – Ст. 68.

Закон України “Про ліцензування певних видів господарської діяльності” від 1 червня 2000 р. // УК. – 2000. – № 139. – Орієнтир. – № 24. – С. 1 – 8.

Закон України “Про захист економічної конкуренції” від 11 січня 2001 р. // Голос України. – 2001. – 27 лютого.

Закон України “Про Антимонопольний комітет України” від 26 листопада 1993 р. // ВВР України. – 1993. – № 50. – Ст. 472.

Закон України “Про захист від недобросовісної конкуренції” від 7 червня 1996 р. // УК. – 1996. – № 119 – 120. – С. 13 – 17.

Закон України “Про промислово-фінансові групи” від 21 листопада 1995 р. // ВВР України. – 1996. – № 23. – Ст. 88.

Закон України “Про цінні папери та фондову біржу” від 18 червня 1991 р. // ВВР України. – 1991. – № 38. – Ст. 508.

Закон України “Про товарну біржу” від 10 грудня 1991 р. // ВВР України. – 1993. – № 11. – Ст. 83.

Закон України “Про дію міжнародних договорів на території України” від 10 грудня 1991 р. // ВВР України. – 1992. – № 10. – Ст. 137.

Закон України “Про банки і банківську діяльність” від 7 грудня 2000 р. // УК. – 2001. – № 10. – Орієнтир. – № 3. – С. 5 – 13.

Закон України. “Про режим іноземного інвестування” від 19 березня 1996 р // ВВР України. – 1996. – № 19. – Ст. 80.

Додаткова

Біленчук П. Д., Диннік О. Г., Лютий І. О., Скороходов О. В. Банківське право: українське та європейське: Навч. посібник. – К.: Атіка, 1999. – 324 с.

Бильденс А. Основные черты германского и европейского антимонопольного права // Основы немецкого торгового и хозяйственного права. – М., 1995. – С. 65 – 75.

Брукс В. Законодательство о банкротстве США // Вестник Высшего арбитражного суда Российской Федерации. – 1993. – №9. – С.57 – 63.

Вінник О. М. Господарські товариства і виробничі кооперативи: правове становище. – К.: Атіка, 1998. – 168 с.

Вінник О. М. Інвестиційне право: Навч. посібник: Курс лекцій. – К.: Атіка, 2000. – 264 с.

Зобов'язальне право: теорія і практика: Навч. посібник / За ред. О. В. Дзери. – К.: Атіка, 1998. – 368 с.

Кузнєцова Н. С., Назарчук І. Р. Ринок цінних паперів в Україні: правові основи формування і функціонування. – К., 1998. – 186 с.

Луць В. В. Контракти у підприємницькій діяльності: Навчальний посібник. – К.: Атіка, 1999. – 194 с.

Мамутов В. К., Чувпило О. О. Господарче право зарубіжних країн. – К.: Ділова Україна, 1996. – 352 с.

Поникаров В.Д., Ялдин И. В., Стоматина М. В., Андрейченко Ж. О. Судебно-бухгалтерская экспертиза. – Харьков: Арсис, 2002. – 240 с.

Правове регулювання господарських відносин за участю промислових підприємств: Підручник для юрид. вузів і фак. / За ред. В. М. Гайворонського, В. П. Жушмана. – Харків: Право, 2000. – 288 с.

Предпринимательское право в вопросах и ответах: Учебн. пособие // Под ред. Саниахметовой Н. А. – Харьков: Основа, 2001. – 268 с.

Н. А. Саниахметова Юридический справочник предпринимателя. – Харьков: ООО “Одиссей”, 2000. – 768 с.

Тітов М., Бондаренко В. Новий закон про банкрутство: проблеми застосування // Право України . – 2000. – № 8. – С. 18 – 19.

Хозяйственное право: Учебник / Под ред. В. К Мамутова. – К.: Юринком Интер, 2002. – 912 с.

Щербина В. С. Господарське право України: Навч. посібник. – 3-є вид., перероб. і доп. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 384 с.

ЗМІСТ

	Стор.
Вступ.	3
1. Загальна характеристика господарського права. Господарські правовідносини. Господарське законодавство.	4
2. Підприємництво як спосіб здійснення господарської діяльності.	12
3. Правове становище підприємств.	18
4. Правовий статус господарських товариств.	26
5. Правове становище некомерційних суб'єктів господарського права.	36
6. Правове регулювання відносин власності в Україні.	38
7. Господарсько-договірні зобов'язання.	47
8. Господарсько-правова відповідальність.	56
9. Правове регулювання банкрутства.	61
10. Правовий захист прав і законних інтересів суб'єктів господарювання.	72
11. Правові засади обмеження монополізму в економіці України.	82
12. Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності.	92
13. Правове регулювання банківської діяльності та кредитно-розрахункових відносин.	103
14. Правові основи біржової діяльності в Україні.	113
Рекомендована література.	119